

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2016

NR 1

2016-03-15

Trollhättan – staden som alltid reser sig!

Trollhättan firar 2016 100 år som stad. 100 år är ingen lång tid när det gäller västgötska städer. Men ortens historia är äldre. Trollhättan användes ursprungligen om Göta Älvs fallområde.

Under medeltiden fanns på Slottsön i Göta Älv en fästning som i olika källor omväxlande kallas för Edsborg, Ekholms slott eller Ekeholms slott. Slottsön ligger vid det sund som i gamla skrifter kallas Naglums sund. Förr gick landsvägen från Västergötland till Norge via detta sund och borgen bevakade överfarten.

Namnet Edsborg tyder på att området redan då kallats för Ed. Pluralformen av Ed är Eiðar, som området kallats i ett dokument från 1200-talet. Ett ed är en passage där båtar måste bäras eller dragas.

Ett annat tidigt namn för orten är Stora Edet. Denna beteckning har använts för att skilja Stora Edet från det mindre edet två mil nedströms: Lilla Edet som också var en

plats där båtar fick dras förbi vattenfall.

Namnet Trollhättan har ursprungligen använts enbart om fallområdet. Det är först belagt i namnet Trollhetta qvarn, som nämns 1413.

1905 köper staten Trollhätte Kanal AB och ombildar det till ett statligt verk Kungliga vattenfallsstyrelsen, som sedermera kom att bli statliga Vattenfall. Vattenkraften är förbunden med staden. Många stora industrier har funnits i Trollhättan och fått uppleva sin storhetstid. NOHAB och SAAB är väl de mest kända. Tåg och bilar har exporterats över hela världen. Trots kriser och nedläggningar har staden ändå hela tiden kommit tillbaka och rest sig ut "askan".

2016 håller Föreningen för Västgötalitteratur sitt årsmöte i den jubilerande staden och i det anrika Villa Elfhög, en gång bostad åt den legendariske Trollhätteföretagaren Antenor Nydqvist. Skapare av NOHAB – Nydqvist och Holm AB.

Föreningen för Västgötlitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-48 52 15
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Sekr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anne Andersson, Vårgårda. 0322-624713
anne.andersson@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsdotter, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsdotter.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@gmail.com

Årsavgift 2016: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Conny Berglund, Bitterna
Claes Eriksson, Floda
Doris & Rolf Johansson, Trollhättan
Tore Johansson, Tostared
Anders Lokrantz, Lidköping
Anders Malmjö, Skövde
Knut Mårfelt, Örebro
Bengt-Göran Nilsson, Skara
Ove Nordh, Norrköping
Katarina Olsson, Arkelstorp
Kerstin Setterberg, Ljung
Lars Åkesson, Slädene

Värva en ny medlem – meddela oss namn och adress
(skicka en email till sven-olof.ask@tele2.se eller med-
dela via brev Box 325, 532 24 Skara), så skickar vi ett
välkommen till den nye medlemmen.
Som tack får Du därefter kostnadsfritt vår senaste bok!

På vandring mot Lilla Paris

På vandring mot Lilla Paris

Historia och historier från Vänersborg

Peter Johansson
Håkan Lind

Att Vänersborg blivit känt som Lilla Paris genom den vänersborgsfödde författaren Birger Sjöbergs litterära verk torde väl knappast ha undgått någon. Mindre känt är kanske att staden under Sjöbergs barndom, kring sekelskiftet 1900, smått ironiskt kallades just Lilla Paris. Man var då en ämbetsmannastad med länsstyrelse, regemente, länsjukhus och läroverk. Till detta hade den nya stadsplanen öppnat för parker och breda gator med alléer. Kanske var det så att småstadens ämbetsmän kände sig så viktiga som om de bott i självaste Paris? Hur det än var med bakgrunden till namnet var det just Lilla Paris som Sjöberg kom att kalla Vänersborg, den småborgerliga, smått självgoda staden som vilade trygg i sig själv.

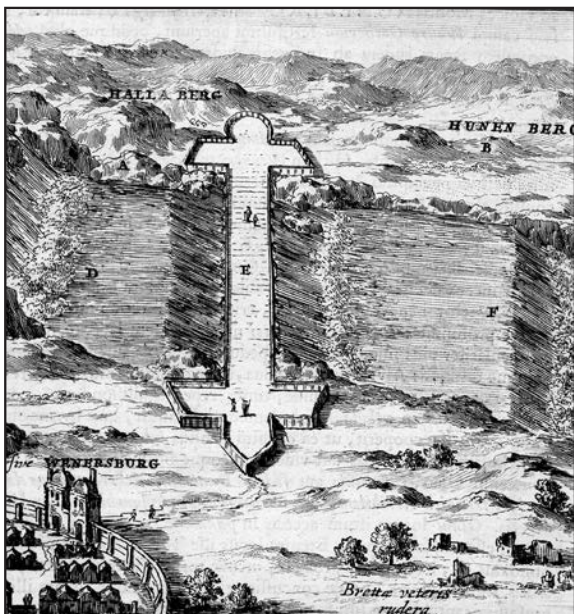
I boken "På vandring mot Lilla Paris" presenterar författarna Peter Johansson och Håkan Lind en unik samling historier som förklarar vägen fram emot Sjöbergs lugna och stilla småstad kring sekelskiftet 1900 – en vandring genom ett expansivt och dramatiskt 1800-tal befolkat av ett rikt och inte sällan excentriskt persongalleri. Boken tar sin utgångspunkt i den förödande stadsbranden 1834 och lotsar sedan läsaren genom den växande sjöfarts- och ämbetsmannastadens historia där ekonomin blomstrade som aldrig förr. Kanaler öppnades, tonvis med västgötsk och dalsländsk havre exporterades till England, på stadens varv byggdes atlantgående segelfartyg och genom hamnkanalen passerade årligen tusentals skepp på sin väg längs Göta och Trollhätte kanaler.

Boken illustreras med närmare 125 fotografier av vilka många aldrig tidigare publicerats – bilder som illustrerar historier kring den märklige björnjägaren Llewellyn Lloyd, shahens tandläkare Bertrand Hybinette, den maktlystne rådmann Albert Carlsson, pigan Anna Kajsa Pettersdotter som övertog ett fastighetsimperium, brännvinsbrännare Schagerström, postrånnarna Nätt och Löf, torparsonen Carlsson som blev skofabriksdirektör samt många, många andra.

Boken (90 sidor) kostar 295 kronor + porto och kan beställas genom:

Peter Johansson, Residensgatan 1, 462 33 Vänersborg
Tel 070 – 544 5 39, E-post. peter.f.johansson@vgregion.se

Vänersborgs tullportar

På den äldsta kartan med vy över Vänersborg, ritad av Bo Kempensköld (1638-1720) år 1699, kan man inte se några stads- eller tullportar kring staden. Sådana bör dock ha funnits vid infarterna. (Den första ritade kartan var Kettil Claesson Felterus från 1660-talet.)

Bo Kempensköld var militär och lantmätare. Från 1691 var han extra ordinarie lantmätare för Älvsborgs län. Han bosatte sig i Åmål, där han bodde under sin tjänstgöringstid fram till 1705 för att sedan flytta till sin gård i Glava i Värmland.

Det svenska lantmäteriet uppstod på 1620-talet, men fick en fast organisation först vid århundradets slut. Man lade artistisk möda på tidens kartor. Inte minst gällde det konstfullt utformade kartuscher. Kempensköld var inget undantag. Hans mycket kända Åmålskarta är det bästa exemplet på hans förmåga.

På Vänersborgskartan har han med tydlig realism gjort en utblick från Blåsutsidan mot den lilla staden och dess omgivning. I bakgrunden syns Halle- och Hunneberg. På Huvudnåset återfinns stadens jordar med några väderkvarnar. Staden utgörs av en klunga hus inom ett "dike", som är resterna av försvarsanläggningen som förstördes av danskarna vid angreppet 1676. Bebyggelsen består av obetydliga små trähus. Bara kyrkan och residenset skiljer ut sig ur den grå anspråkslösheten.

På ett tidigt tryck återges Vänersborgs tullportar/stadspart i en gravyr av holländaren Johannes Herbinus (1633-1679) i hans verk om vattenfall, underjordiska strömmar, källor och många andra vattenfenomen, *Dissertationes de admirandis mundi cataractis supra & supterraneis ærumque principio elementorum circulatione ... paradiso locus situsque verus in Palæstina restituitur ...*, Amsterdam 1678. En första upplaga trycktes som avhandling i Köpenhamn 1670. Andra upplagan är betydligt utvidgad. Här återges flera vattenfall i västsverige som Trollhättan, Ström vid Lilla Edet, Mölndal och Halleberg. Det är på gravyren från Halleberg som Vänersborg skimtar i nedre vänsterkanten och här syns tydligt stads- och tullportarna. Det måste varit dessa som danskarna brände och förstörde 1676. De ingick i den försvarsanläggning som fanns runt staden. Detta togs väl ingen notis om vid utförandet av Herbinus gravyr som säkerligen utförts tidigare. Om portarna såg sådana ut som avbildas är inte säkert. Ofta hade tecknaren ganska god fantasi då han återgav verkligheten.

Pehr Kalm är den förste resenär som kommenterar tullportarna och även nämner att texten var målad i svart färg. Han

skriver i sin *Wästgötha Och Bahusländska Resa* (s. 259):

"Bahus-Län lämnade jag denna dagen, och fortsatte min resa åt Wennerg; och som jag vid nedresan mederndels har bekräftat vägen, der jag for fram, så vil jag ej ånyo upprepa det samma här, utan endast här och där lägga til, hvad jag nu observerade, och då icke blev infört, Wennergborgs södra Tullport var målad, ofvanför hvilken stod på yttre sidan, då en reser in til Staden, dessa Verser med svarta bokstäfver:

Ehur man färdas kring til fot, i vagn, til häst,
Et Vårdshus verlden är, och människan der en gäst.
På inre sidan, och då man reser ut ur Staden.
Stod öfver samma Tullport detta rim:
Ehvert man resa tänkt är bäst, sig Gud befalla:
Här utgår vägen åt Bohus och Uddevalla."

Kalm gör sin resa 1742 och verket trycks 1746. Enligt Carl-Fredrik Corin i *Vänersborgs historia I. Tiden intill 1834* (1944, sid. 409) skall versarna på tullportarna vara författade av Borgmästaren Daniel Lenberg (1677-1751). Lenberg var först Landssekreterare och blev 1720 utnämnd till Borgmästare i Vänersborg. Han var Riksdagsman för staden Vänersborg 1723, 1731 och 1734. Corin skriver att Lenberg skulle ha författat och satt upp versarna 1747 vilket är omöjligt eftersom Kalm såg och antecknade dem redan 1742. Corin meddelar lydelserna på de tre tullportarna som hade verser på både in och utfarterna. Han skriver:

På östra porten

Innanför: Förtrösten I på Gud som ut och in här fara.

Så låter han er väl på eder väg bevara.

Utanför: Här står väl öppen port, vid nog att genom hinna,
Men vandringsman sök helst den tränga till att finna.

På södra porten

Innanför: Evert man resa tänkt, är bäst sig Gud befalla

Här utgår vägen åt Bohus och Uddervalla.

Utanför: Ehur man färdas kring till fot, i vagn, till häst
Ett vårdshus världen är, och mänskan där en gäst.

På västra porten

Innanför: Den här sitt sällskap Gud och ett gott samvete har

Han färdas tryggt sin väg, fastän han ensam far.

Utanför: Här färdas från och till, man reser in och ut;
Din vandring, vandringsman, kan få en gång sitt slut

Portarna fanns på Edsgatan, vid Dalboporten och Östra vägen.

Av ovan är det lätt att sluta sig till varifrån Kalm reste in och där han reste ut.

Linné besökte Vänersborg den 23 juli 1746 men nämner inget om några tullportar.

Portarna tillhörde det som blev lågornas rov när staden brann ner 1777 (eller 1834).

Beowulfs grav

Vy från söder. Längst till vänster Örnäsberget. I mitten den nya järnvägstunnelns ingång och byn Kattleberg. Till höger byn Grönnäs.

I nr 3/2014 av denna tidskrift återgav Hans Menzing historien om den forngermanske hjälten Beowulf som enligt Menzing skulle vara begravnen i Skalandahögen och därmed skulle sagan om Beowulf kunna klassas som västgötalitteratur. Att Beowulfkvädet som sagan kallas är västgötalitteratur är jag helt överens med Menzing om, även om många forskare både i USA och England har velat lokalisera händelserna i kvädet till platser både i Danmark, i Sydsverige och i Storbritannien.

I denna artikel för jag emellertid fram en annan teori om platsen för Beowulfs grav. Jag menar således att teorin om Skalandahögen är felaktig. Jag vill i stället placera graven i Ale härad och Skepplanda socken i nuvarande Ale kommun vid Göta älv. Det är främst några ortnamn och landskapets utseende som gör att jag påstår att Beowulfs grav ligger i det berg intill Göta älv som längst västerut vid älven kallas Örnäsberget (Earnes i kvädet) och inåt land omfattar delar av byarna Kattleberg, Grönnäs och Båstorp.

Innan jag kommer in på denna teori mer i detalj återberättar jag här i korthet berättelsen om Beowulf. Den inleds med en beskrivning av hur danernas kung Hroddgar anordnar fester i den stora salen vid sitt hov. Festerna störs av monstret Grendel, som regelbundet dyker upp och förgör ett antal festdeltagare. Efter tolv års festande kommer Hroddgars systerson Beowulf, som var geat (göt), seglande upp för landamäret (gränslandet). Beowulf landstiger och beger sig till fots till kungens hov. Där inväntar han Grendel och i en grym envig såras Grendel dödligt. Grendel flyr till sin tillflyktsort i träskmarkerna, där han avlider. Efter Grendels död kommer hans mor till kungahovet för att utkräva hämnd. Hon dödar en av Beowulfs främsta kämpar och flyr tillbaka till träsket. Beowulf samlar sitt folk och beger sig dit. En våldsam strid utspelas på moderns hemmamark och även här avgår Beowulf med segern. Beowulf blir vederbörligt hyllad och kan segla hem till geaternas (göternas) rike, där han utnämns till kung.

När Beowulf har blivit gammal utspelas hans sista strid med en drake om en nedgrävd gulds katt. I striden blir Beowulf dödligt sårad. I detta skede kommer också en annan händelse in i kvädet. Den handlar om kampen mellan geater och svear och utspelas i Hrefnesskogen och ett avgörande slag står vid Hreosnaberg.

Berättelsens sista del innehåller en beskrivning av hur Beowulfs folk beger sig till Earnes, där Beowulf ligger dödligt sårad. De för honom till den sista vilan på Hronesnaes och gräver också ner de gulds katter som Beowulf har tillskansat sig i striden mot draken.

Berättelsen om Beowulf är nedskriven på 700-talet på de brittiska öarna av en person som uppenbarligen haft anglosachsiska som modersmål och som rimligtvis endast har hört talas om Beowulfs bragder. Han kan ha hört de olika ortnamnen cirkulera i den muntliga traditionen, där avstånd och gränser mellan folkslag och logik i händelsekedjan har suddats ut. Dock torde det finnas en verklighet bakom händelserna i Beowulfkvädet. Vad som säkert är verklighet är ortnamnen, som visserligen kan förändras i uttal men som ändå tillhör de mest beständiga orden i språket. Det är just sammanfallet av ett antal ortnamn i trakten av Skepplanda som gör att de verkliga händelserna i Beowulfkvädet skulle kunna lokaliseras till denna trakt enligt följande förklaring:

En liten nordgermansk folkgrupp, kallad daner, hade sitt kungahov i en av de borgar som fanns på höjderna i nuvarande Ale kommun (Ranneberg, Angertuvan, Alvhem Kungsgård eller Kattleberg) ovanför den på den tiden betydligt bredare Göta älv som även i isländska konungasagor långt senare kallas Landamäret. En konkurrerande folkgrupp, som uppehöll sig inne i skogs- och träskmarkerna i Risveden öster om Skepplanda, anföll kungaborgen och festerna där. Kungens släkting Beowulf kom som en räddare seglande upp för den breda älven och befriade kungens hov från inkräktarna. I belöning fick han en annan av de ovan nämnda kungaborgarna och utropades till kung över geaterna. Hans rike utvidgades upp mot Hrefnesskogen/Gräfsnässkogen (i nuvarande Risveden), på vars andra sida Hrefnes/Gräfsnäs ligger. Där blev det senare stridigheter vid Hreosnaberg/Rösernaberg eller Röserna (en liten skogsby fem km nordöst om Skepplanda) med grannfolket svearna som bodde norr om skogen.

Många år senare spreds rykten om att guld var nedgrävt i Hronesnaes/Grönnäs. Olika fraktioner stred om guld och den striden vann Beowulf och hans folk, men Beowulf själv blev dödad. Men som den hjälte han var kunde han ju inte dö i strid mot en vanlig dödlig utan i mytens värld blev det en drake.

När Beowulf hade dött vid Earnes/Örnäs fördes såväl liket som de vunna skatterna upp till Hronesnaes/Grönnäs (en sträcka på 500 meter) för att där grävas ner i alven, som är den jordtyp som finns i området och som har gett namn till Alvhem strax norr om denna plats. Begravningsplatsen hade Beowulf själv anvisat i sitt avskedstal, där han sa att näset i framtiden av sjöfolk skulle kallas Beowulfs berg.

Svagheten i ett dylikt resonemang kan vara att daner, göter och svear förefaller ha funnits i samma område. Men här handlar det om 500-talet, när man ännu inte är i närheten av riken som Sverige och Danmark eller någon indelning i Svealand och Götaland. Flera historiker har visat på att området öster om Göta älv var gränsmark eller ett landamärke. Det har också hävdats att gränsen mellan götarnas rike och ett norskt rike ända in på 1100-talet gick i Risveden. Denna gräns stöds också av att det har funnits vissa kulturella skillnader mellan Göta älvdalen och övriga Västergötland, skillnader som i viss mån finns ännu idag genom att några av de tydligaste dialektgränserna i Västergötland fortfarande går i Risveden.

För några år sedan var den nya dragningen av järnvägen genom Göta älvdalen klar. Slutsatsen av resonemanget runt Beowulf blir att de som sprängde och grävde den en kilometer långa järnvägstunneln genom berget vid byarna Kattleberg, Grönnäs och Båstorp mycket väl kunde ha träffat på självaste Beowulfs grav och de guldskatter som följde med honom i graven. Det skulle ha varit en arkeologisk och historisk världssensation, i alla fall i norra Europa! Nu får vi nöja oss med att konstatera att den äldsta litterära texten på germanskt språk sannolikt är västgötalitteratur.

Ordförklaringar

Hron (i Hronesnaes) = val

Hrefn (i Hrefnes) = korp, ramn

Förklaringar av bynamn

En del av Grönnäs benämndes tidigare i kyrkböckerna Grönnäs.

En del av Röserna benämndes tidigare i kyrkböckerna Rösernaberg.

Gerhard Sager

Västgötalitteratur på Facebook

Hittills har 273 personer anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida.

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebook sida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Störst på Västgötalitteratur, Vätternböcker, Göta Kanal och Folke Dahlberg

Antikvariat Wettern, Göran Midman

Tunnbindaregränd 1 A, 544 30 Hjo

goran.midman@hjomail.se

0503-655895, 072-7414209

www.bokborsen.se

Västgöte på villande hav

Förra sommaren begav sig Litteraturvetaren (David Anthin) och Trubaduren (Martin Bagge) ut på en musikalisk-litterär seglats med elva strandhugg i Evert Taubes kölvatten utmed Västkusten. I trä förstås, ingen plastbåt för dem inte, utan en Kosterbåt byggd av Hjalmar Johansson 1922 och döpt till Flory, som båten i Lasse Dahlquists visa Dans på Brännö brygga.

Strandhuggen bjöd på föreläsningar, konserter och mycket annat i Taubes anda. Allt skildrades i sex litterära kåserier inspirerade av Taubes På kryss med Ellinor (1923) på Världens gång i Göteborgs-Posten. Dessa har nu getts ut i ett litet illustrerat häfte, mycket njutbart och en bra påminnelse om att Taube inte bara var trubadur.

Och om att han ju faktiskt var västgöte, det glöms ofta bort.

Hans Menzing

På kryss med Taube. Elva strandhugg i Evert Taubes kölvatten. Författare: David Anthin och Martin Bagge. Utgivare: Svenska Visakademien, Folkuniversitetet och Västra Götalandsregionen. 20 sidor.

Bert Moberg Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.

Sökservice av böcker.

Köper böcker, större boksamlingar samt gamla svenska bykort.

Korrekt värdering

Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18

En stor västgöte – tapper som ett lejon

Torstensson monumentet i Västra Tunhem

Själv skrev han sitt namn Linnardt, men vi känner honom som Lennart (med fadersnamnet Torstensson). Lennart har med lejon att göra. Det kan översättas "tapper som ett lejon". I våra dagars Sverige är det inte modernt att ge pojkar detta namn. Annorlunda var det under artikelförfattarens uppväxt, då den som begåvats med det här gamla helgonnamnet ofta mötte en namne.

På 1600-talet gjordes namnet Lennart vida bekant genom en stor västgöte. Han var en av dem som bidrog till att den epoken i vår historia kommit att kallas Stormaktstiden. Lennart Torstensson föddes år 1603 på gården Forstena i Västra Tunhem: Från den gården känner man en gammal västgötsk frälsätt som Forstenasläkten. Gården kom rätt sent i släktens ägo, först ett stycke in på 1500-talet. Släktens stamfar – Sven Brynjolfsson på 1400-talet – bodde inte där utan i Tådene socken på Kålland.

Lennart Torstenssons far hette Torsten Lindormsson (1561–1631) och avancerade till ståthållare på Älvsborgs fästning. Det var kung Sigismund han tjänade, och då kungen avsattes ville han inte svika sin trohetsed. Kungens farbror hertig Karl som tog makten tvingade både Sigismund och hans trogna i landsflykt. Torsten Lindormsson måste lämna landet år 1603, då den spåde sonen inte ens var ett år gammal. Hans maka Märta Posse förde barnen Ingeborg och Lennart till deras farmor Margareta Andersdotter Ekeblad. Denna hade då ingått äktenskap med Anders Olofsson Oxehufvud och var bosatt på gården Uddetorp i Borgstena socken. Märta Posse stannade med barnen i fem år på Uddetorp, men därefter ville hon återförenas med sin make och flydde till honom i Polen. Dottern fick följa med henne, men den lille Lennart måste bli kvar i hemlandet. Han skulle växa till sig för att ställas i rikets tjänst. Så länge hans farmor var i livet bodde han på Uddetorp och åtnjöt hennes omvårdnad. Hon sörjde för att han fick en "sorgfällig uppföstran", som det heter i adelns ättartavlor. Hon dog när Lennart hunnit bli femton år. Då blev det en fasters man, riksrådet och riksdrotsen Bo Ribbing, som såg till att han fick en gedigen uppföstran och väl även beredde honom möjlighet att träda i kungens tjänst. Han sattes som kammarpage hos Gustaf II Adolf och fanns i kungens närhet i fyra år.

Det var krigare den unge Lennart skulle bli, liksom både hans far och farfar. Det gavs goda möjligheter till detta för en yngling i kung Gustav Adolfs sällskap. Han fick följa med kungen på fälttåg till Livland, och där bevittnade han erövringen av staden

Riga år 1621. Därefter gick han med skeppsflottan till Danzig. I en adelsmans fostran ingick en stor utlandsresa, och en sådan kunde han göra vid tjugو års ålder. Det var krigskonst han ville förkovra sig i, och för detta ändamål erbjöds honom goda möjligheter i Holland. Den slutliga militärutbildningen fick han dock vid de preussiska fälttågen på 1620-talet under general Gustav Horns befäl. Efter att ha fått en gedigen militär skolning blev Lennart Torstensson av kungen förklarad som "varaktig" (dvs. myndig) 1624.

Lennart Torstenssons stora intresse var artilleriet, som han utvecklade till att bli ett effektivt och fruktat vapen i Trettioåriga kriget. Han utnämndes till överste i artilleriet 1630. I synnerhet det lätta fältartilleriet gav ett mycket verksamt bidrag till de svenska framgångarna, som segrarna vid Breitenfeld 1631 och Lech 1632. Artilleriets utveckling under Lennart Torstensson var så remarkabel, att han avancerade till dess general 1632.

Efter kungens död under slaget vid Lützen 1632 sattes Lennart Torstensson på större prov i ledningen av de svenska trupperna. Samma år råkade han i striderna vid Alte Veste bli tillfångatagen av fienden och sattes i ett fuktigt fängelse i Ingolstadt. Han kunde utväxlas ur krigsfångenskapen 1633, men då hade han ådragit sig svåra reumatiska besvär, vilka i kombination med "stenplågor" (njursten) gav honom mycket kännbara men för resten av hans levnad.

Strax efter utväxlingen kunde Lennart Torstensson bidra till erövringen av en fästning i Bayern. Så lades en hedersam plikt på honom, den att följa hemfärden av Gustav II Adolfs lik. Det blev samtidigt för honom ett avbrott i krigets hårda duvningar. Hemma i Sverige utnämndes han 1634 till rikstygmästare. Men han kallades på nytt till den tyska arenan för att i överbefälhavaren Johan Banérs närhet söka hålla de svenska ställningarna. Hans sjuklighet tilltog, och år 1640 beviljades han ledighet för att återvända till Sverige. I april 1641 utnämndes han till riksråd, och senare samma år blev han fältmarskalk, den högsta graden inom armén. Utnämningen skedde nog i tacksamhet för han, om än mycket motvilligt, hade gått med på att ta över befattningen som svensk överbefälhavare, efter Johan Banér som avled våren 1641.

Lennart Torstenssons befälstid 1641–45 blev en framgångsrik period i den svenska krigshistorien. Han visade taktisk skicklighet med för motståndaren överraskande anfall. Under Torstenssons befäl stod även västgötska krigare, som en skvadron ur Älvsborgs regemente. Plötsligt hade Danmark förklarat Sverige krig, men svaret kom i ett lika plötsligt anfall från söder. Jylland besattes av Torstenssons här, som gått i ilmarsch från södra Tyskland. I fredsförhandlingarna vid Brömsebro 1645 fick Danmark betala ett oväntat hårt pris, inte minst på grund av Torstenssons djärva bravad. Kanske blev den en lektion i krigskonst för Erik Dahlberg och Karl X Gustav till att längre fram våga sig på tåget över Bält.

Trots att Lennart Torstensson gång på gång funderade på att begära avsked på grund av sitt svåra hälsotillstånd, tvingade han dock sig själv att hålla ut. Ibland måste man forsla honom på bår, och en gång skriver han: "När jag understundom bliver så, att jag kan för nöds skull sitta en timme eller några på hästen, dock med stort besvär, så är jag intet mäktig med någon hand regera hästen, så att jag mången gång av otålighet önskar mig hellre döden än livet".

Från äventyret i Danmark måste Lennart Torstensson på eftersommaren 1644 åla söderut. Målet var att tvinga kejsaren till fred. Dennes general hade lyckts samla en mäktig truppstyrka

i Böhmen. Den 6 mars 1645 stod ett avgörande slag vid Jankov, ett namn som man kan läsa på Älvsborgs regementes minnessten i Borås. Orten ligger ca 50 km söder om Prag. Där vann Lennart Torstensson en av sina största segrar, och vägen kunde anses ligga öppen ända till Wien. Då kunde också Lennart Torstensson ha fullgoda skäl att dra sig tillbaka från sina krigiska värv.

Efter hemkomsten till Sverige senhösten 1646 fick Lennart Torstensson ta emot höga ynnestbevis av drottning Kristina. Han upphöjdes i både friherrligt och grevligt stånd. I likhet med sina gelikar lät han uppföra ett adelspalats i huvudstaden. En mäktig portal i barockstil till Torstenssonska palatset ser man på Fredsgatan i Stockholm strax intill Gustav Adolfs torg. Den leder faktiskt in i vad som numera heter Arvfurstens palats. Torstenssons palats blev en flygel till den vackra byggnad som Gustav III:s syster prinsessan Sofia Albertina lät uppföra 1783-94. Den fick sin fasad mot torget, avsett att vara en spegelbild mot den gustavianska operan tvärsöver torget.

Men Torstenssonska palatset syftar snarare på det enda adelspalats från stormaktstiden som uppfördes utanför huvudstaden. Lennart Torstenssons sista viktiga uppdrag i fosterlandets tjänst innebar att 1648-51 vara generalguvernör över gränsprovinserna Västergötland, Dalsland, Värmland och Halland. Det sistnämnda landskapet hade man då bara på trettio år, till inte ringa del genom Torstenssons förtjänst. Palatset kunde inte färdigställas under Torstenssons livstid. Det blev hans hustru Beata som tog ansvar för att det blev färdigställt som en bostad och ett värdigt minnesmärke över hans insatser. Det kom efter några år att bli kungshus, och där avled Kars X Gustav år 1660.

Lennart Torstensson ingick äktenskap Stockholm 1633 med Beata De la Gardie (1612-1680), dotter till riksrådet Johan Pontusson De la Gardie och friherrinnan Katarina Oxenstierna af Eka och Lindö. Av de fem barnen var det endast sonen Anders Torstensson som överlevde föräldrarna.

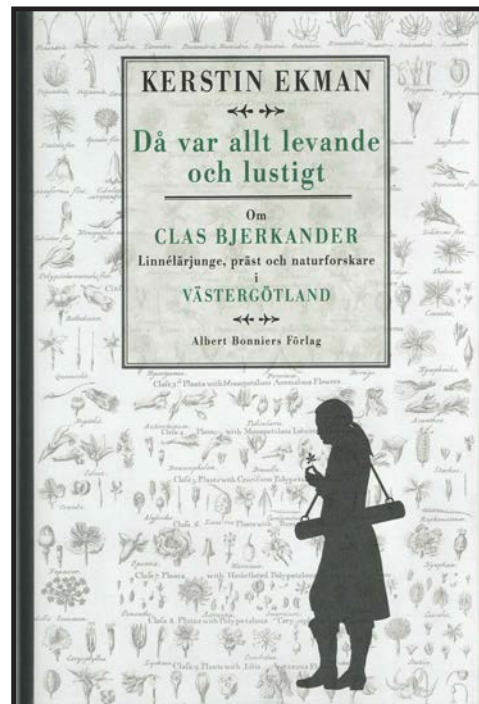
Lennart Torstensson avled den 7 april 1651 i Stockholm. Han fick en förnämlig gravplats i Riddarholmskyrkan. Men i hans hemprovins Västergötland har man hållit hans minne vid liv. Nära hans födelseplats, släktgården Forstena i Västra Tunhem, restes ett monument år 1903 till 300-årsjubileet av hans födelse. På Uddetorp i Borgstena där han upplevde sin barndom är man på en hemsida på Internet ännu stolt över detta faktum. Vid den portal mot Stora hamnkanalen i Göteborg där landshövdingen i Västra Götaland har sitt residens skymtar den grevliga ätten Torstenssons vapensköld. Har man fått förmånen att göra ett besök i det huset under fru Ann-Christin Bäckströms charmanta visning och lära känna hur det är en lysande klenod och en viktig representant för vårt land och i synnerhet en skön provins där, så känner man att Lennart Torstensson med goda skäl kan kallas en stor västgöte.

Lennart Nordquist

Efterord om Bjerkander

Hans Menzing har förtjänstfullt skrivit om Kerstin Ekmans senaste bok "Då var allt levande och lustigt" om Claes Bjerkander från Bjärka. Man blir glatt överraskad att en sådan auktoritet väljer att beskriva i ord Bjerkanders tillbakadragna liv och berättat om hans livsverk.

Det är lite märkligt att inte någonstans tycks det finnas någon avbild av Bjerkander. Han är och förblir mannen utan ansikte. I boken har en av grevarna Cronstedt tecknat honom som "tjock

och dum" som Kerstin Ekman skriver men det finns ingenting förutom detta. Inga porträtt i olja från Vetenskapsakademien eller från prästeriet i Skara stift. Ingenting från Holmestad eller Grevbäck.

Och var ligger han begravd? Han dog i Grevbäck 1795, han hade inga barn och hans hustru var betydligt äldre än han och förmodligen redan avliden. Han dog nog ensam och utan anhängare. Varken i Grevbäck eller Holmestad finns hans gravsten.

För Claes Bjerkander var de sköna ängarna på Kinnekulle det vackraste av allt. När han blev placerad i Grevbäck så tyckte han att han hamnat i en avkrok. Men även här fanns ängar och ekar med ett intressant djur- och växtliv. Avkrok, jovisst, omsluten av Hökensås, Vättern och Tivedsskogarna. Men med bördig jord och ståtliga herresäten. En avkrok av guld som senare blev kallad Guldskrokan! Det var på Kinnekulle, runt Ymsen och i Guldskrokan som adeln slog sig ner i Skaraborg. Men Hökensås utestängde det tidiga folket som kom in västerifrån och som stannade i Falbygden och Hornborgatrakterna. Därför har Hjo inga gånggrifter eller runstenar som minner om någon tidig bosättning.

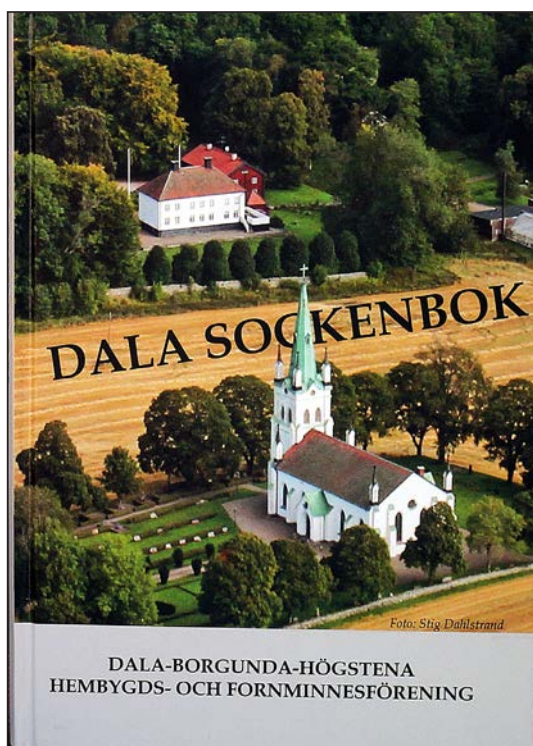
Claes Bjerkander upptäckte den lilla ön Sidön i Kråksviken i Vättern. Här fanns möjligheter för honom att upptäcka en orörd fauna påminnande om Kinnekulles. Han blev intresserad av Vätterns fiskar, inte minst det märkliga "aspfisket" som förekom i viken. Aspen får anses vara en "älsvik" och leken sker bara där under senare hälften av oktober. Under resten av året visar sig älsviken inte.

Bjerkander hade också planer på att skriva en bok om Vättern.

Sven Kilander skrev "Claes Bjerkanders beskrivning av Sidön" som var en julgåva till Föreningen för Västgötalitteraturs medlemmar 1983. Sedan många år är Sidön skjutmål för Försvaret. Kilander kunde under militäreskort besöka ön 1982. Kryssande bland blindgångare kunde han konstatera att ön nog hade haft ett skönare förflutet. Min gode vän Anders Åkerberg i Karlsborg har besökt ön för något år sedan och funnit att det nu är tistlar och träck från skarvar som är "faunan" på ön, en vederbörlig syn. Om Försvaret får fortsätta att skjuta i Vättern så är nog till slut Sidön dödsdömd att pulvreras.

Göran Midman

Stora boksamlare kom från Stora Dala

Dala kyrka och Stora Dala möter redan på omslaget i en bild av Stig Dahlstrand.

Vänner av Västgötalitteratur har kanske noterat att två att de största och tidigaste boksamlarna i Västergötland kom från Stora Dala. Hogenskild Bielke hade inte bara en enorm boksamling, han ägde den verkliga dyrgripen; Äldre Västgötalagen i original. 200 år senare föddes Pehr Tham på Stora Dala och även han ägde en mycket stor boksamling förutom att han var först som Västgö-tavagare. Hans historiska teorier hade nog inte ens Dag Stålsjö vågat sända.

Bielke var dessutom mycket mäktig och inflytelserik och Tham i alla fall mycket omtalad, så naturligtvis uppmärksammas båda i en faktarik och läsvärd bok, Dala sockenbok. Redan på omslagsbilden ses en flygbild över Stora Dala, granne med kyrkan, och dessa är centrum även i boken.

Vacker natur

Bakom boken finns en studiecirkel i Vuxenskolans regi och Dala-Borgunda-Högstena Hembygds- och Fornminnesförening står bakom utgivningen. Detta märks också på den mängd av fakta kring olika gårdar och platser som kunniga hembygdsvänner samlat in till boken. Man startar den historiska vandringen på allvar för cirka 5000 år sedan och berättar fram till idag om adelsmännens makt, jordbrukets förändringar (laga skiftet förändrade bygden helt), indelta soldater, emigration och mycket annat.

Dala har dessutom mycket av spännande natur att erbjuda och här visas Djupadalen, Varholmen och alvaret med dess fantastiska blomsterprakt. Mest berömt är förstås stipagraset. Ingemo källa är ett exempel på hur gamla legender lever vidare trots att ingen idag säkert vet vad som ligger bakom begreppet Sankta Ingemo, kanske var hon rentav kung Inges mor, namnet skulle alltså vara Ingemor.

Egna runstenar

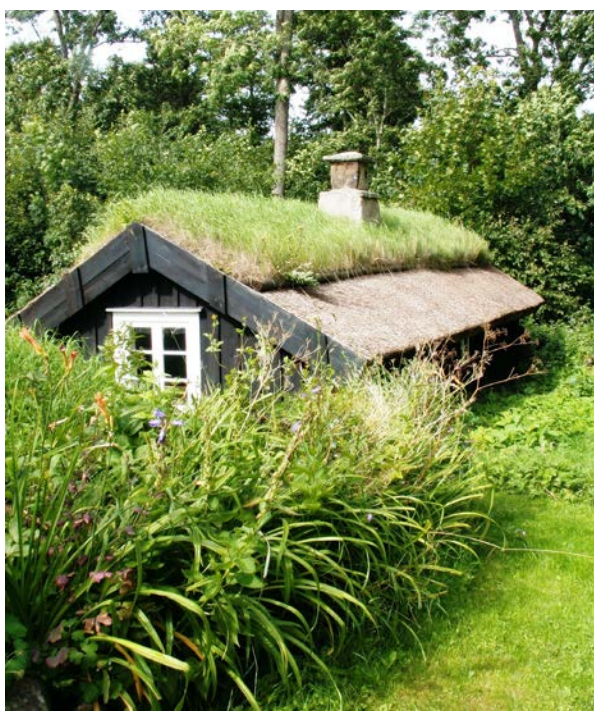
Stenhuset Borgatorp kan vara från 1500-talet och vid Dala egendom kan man se runstenar huggna av Pehr Tham. Här fanns järnvägsstation och förstås mejerier, kvarnar och kalkbruk. Lanthandel, skolor och lokal politik visas också upp. Liksom rader av nya och gamla företag plus en omfattande samling med föreningar. Allt faktarikt presenterat med massor av bilder. Åtskilliga intressanta och roliga episoder serveras, det blir gärna så när hembygdsintresserade träffas för att samla fakta. Alla har sina pusselbitar att bidra med.

Så det har blivit en faktarik och intressant bok, ett nytt tillskott till Västgötalitteraturen som Bielke och Tham säkert sett till att köpa in om de varit verksamma än idag.

Hans Menzing

Dala sockenbok. Författare: En studiecirkel i regi av Dala-Borgunda-Högstena Hembygds- och Fornminnesförening samt Vuxenskolan Falbygden med bl a Carl-Eric Gabrielsson. Materialet har sammanställts och bearbetats av Bo Andersson. Utgivare: Dala-Borgunda-Högstena Hembygds- och Fornminnesförening. 328 sid. med många av illustrationer och bilagor. Mycket intressant läsning om bygden.

Idrott, stugor och Jönn i 2015 års Falbygden

Hembygdsvänner räddade stugorna på Åsle tå

Att Garvis Carlsson tränade upp sig i Falköping inför kommande fotbollsframgångar visste till och med jag, men jag hade missat att en 18-årig Pia Sundhage spelade i Falköpings KIK 1978. Och hon är ju värd att skryta med. Garvis nådde den absoluta toppen i fotbollsvärlden med OS-guld 1948, men Pia sopade hem två OS-guld. Om än med amerikansk hjälp.

Idrotten i Falköping möter läsaren redan i omslagsbilden och i en lång artikel i årsskriften Falbygden berättar Lena Persson med utgång från en sommarutställning på museet om idrotten på Falbygden i text och massor av fotografier. Man får en

mycket imponerande bild av den stora bredden i idrotten.

Vem var tomten?

Efter förord av ordföranden i Falbygden Hembygds- och Fornminnesförening, Båse Johansson, inleder Anders Mörk mycket lämpligt med en julberättelse från 50-talet. Han minns förbluffande mycket trots att 60 år gått, men fortfarande undrar han: Vem var tomten? Ja, den speciella tomten denna speciella jul. Inte ens pappa visste, men Anders fick en julklapp.

Rune Lindblad skriver om när Falbygdsborna i oktober 1899 kunde läsa att grosshandlare Ernst Settergren i Flygares gränd skulle saluföra kaffe, specerier, viner och delikatesser till verkligt låga priser men med hög kvalitet. 50 år senare hade detta utvecklats till en kedja med fyra butiker i Falköping och en i Åsle och en i Falekvarna. Vi får följa verksamheten i 60 år då den såldes till Orre & Co i Jönköping. Idag heter verksamheten VIVO Torghallen.

Den mycket flitiga Marita Wass berättar om Britt-Marie Stridh som nu blivit pensionär på allvar efter att varit skollärdare och nyligen klarat konststycket att ordna skolplatser till omkring 550 nyanlända somaliska barn och ungdomar. Nu kan hon istället ägna sig helt åt dragspelet som följt henne genom åren.

Räddade Tån

Marita tittar också in i museet där motorcyklarna står i centrum, och en slättbo som jag får veta att Vara en gång var ett motorcentrum. Pelle Räf avslöjar skamliga visor i Dala 1778 medan Marita Wass (just det) berättar om när hembygdsvänner i Åsle räddade Majes stuga på Tån från att eldas upp. Detta blev starten för Åsle-Mularp-Tiarp hembygdsförening och den unika insatsen att bevara den gamla tån som många ansåg som något av en skamfläck. Den var hemvist för de fattigaste i bygden.

Marita berättar också om hur den fruktade spanska sjukan ledde till flera likkistfabriker i bygden, bl a en i Åsarp. Dödsfallen var så många att bysnickarna inte hann med att tillverka kistorna. Numera ingår verksamheten i Nyarkoncernen och sysselsätter drygt 90 personer i Åsarp. Hon kan också återuppliva tiden när Thiels klädde Vilskeborna i närmare 50 år. Verksamheten växte under tiden ut med skoaffär och bokhandel.

Margareta Thor försäkrar att släktforskning är en hobby med mervärde medan Björn Vinberg berättar minnen från releasefesten för boken Jönns bildvärld, ett kalas väl värt att minnas framgår det. Jag har lite koll på Jönn och hans dikt- och bildvärld, men måste erkänna att Björn gör mig nyfiken på "ilskna korvar som var små som tumnaglar men som brände ljuvligt i var gom."

Till sist skriver Kerstin Arnesson om Museirådet och hembygdsrådet. Detta är den 96:e årgången av Falbygden, och den är som vanligt högst läsvärd, omväxlande och välredigerad med massor av bilder.

Hans Menzing

Falbygden 2015. Årsbok nr 69. Redaktion: Båse Johansson och Lena Persson. Utgivare: Falbygden Hembygds- och Fornminnesförening. 130 sidor.

Antikvariatet i SKÖVDE

Döbelns Gata 1

Säljer beg.

BÖCKER och SERIETIDNINGAR
0500-41 06 56

Öppet ons-, tors- och fredagar 13.00 - 17.00

Mitt Västergötland

BIRGITTA RUDBERG

MITT VÄSTERGÖTLAND

med glimtar från Carl von Linnés sommarresa

Föreningen för Västgötlitteratur

I kvarlåtenskapen efter Birgitta Rudberg, Uppsala, fanns ett manus som verkade så intressant att det efter vissa justeringar utkommit i bokform. Manusets hittades i hennes dator, och släktingarna tror att Birgitta tänkte överraska med en sista bok.

Birgitta avled 2014, innan bokprojektet blev verklighet. Birgitta skrev ett flertal böcker bl a Bröderna i Björsäter och Dramat kring De la Gardieska gravkassan. Nu utkommer postumt boken Mitt Västergötland.

Hennes gode vän Bengt O.T. Sjögren skriver i boken ett minnesord. Bl a skriver han att "Birgitta slutade aldrig att skriva. För henne var detta lika nödvändigt som att äga en hund!"

Roliga historier från biskopslivet på Brunsbo kryddar bokens innehåll. Här är en av dem:

Den ekonomiskt sinnade fadern, som inte ville låta sin dotter gå på hushållsskola.

-Va får I lära er där?

-Laga mat å duka å ...

-Duka!!! Va sa du mä duka te, du sum ente ens kan simma!

Orterna Björsäter, Skara, Vänersborg och Skövde låg henne varmt om hjärtat.

Boken kostar måttliga 150:- (+ ev. porto 30 kr) och innehåller 186 sidor. Beställning kan göras via plusgiro 59 24 33 -7.

Sven-Olof Ask

FLOBY ANTIKVIARIAT

Öppet : söndagar 13-19 (hela året)

Tfn 0515 40940, 40773

1700-tals täcke av hög klass inspirerat av kinesiskt broderi

På Röhsska museet förvaltas en 1700-tals-textil av alldeles extraordinärt slag. Textilen som består av tre delar hör hemma i Västergötland. Den såldes redan 1949 till museet av fröken Tora Kjellman i Göteborg. Kanske har de tre delarna använts som gardin eller ett ryggstycke till en säng eller som täcke eller möjligen ett överkast. Materialet är halvlinne och broderiet är utfört med tvinnad ulltråd och silke i grönt, rött, gult, blått och brunt. Mönstret består av blommor, bär, fåglar, hundar, små kaniner, stora insekter och som centralt motiv påfåglar vilande på en kinainspirerad klippa omgiven av elefanter som bär på perukförsedda små miniatyrfigurer med parasoll i handen. Det utsökta broderiet är en blandning av europeiskt blomsterbroderi, kineseri och med inslag av indisk tygmålning.

Fröken Tora Kjellman kunde vid försäljningen till museet berätta att täcket "levat" på gamla västgötagårdar, på några av hennes mors och mormors hem mellan Varnhem och Skara och vid Brunsbo vid Skara under J. Swedbergs biskopstid.

Kanske har förlagan utgjorts av ett kinesiskt täcke. Broderistygns olika karaktär visar på möjligheten att flera kvinnor, i olika åldrar, kanske mormor, dotter och barnbarn, har broderat på täcket. Det är möjligt att den västgötska familjen haft kopplingar till Svenska Ostindiska kompaniet. Flera av superkargörerna kom från Västergötland. I vilket fall, är det stilfulla och välkomponerade broderiet ett exempel på hur svenska kvinnor influerats av österländska former.

Bland släktingarna som kan ha haft täcket i sin ägo finns häradshövdingen Gabriel Leijonstolpe, född 1662 och död 1710 gift med Regina Düben. Gabriel Leijonstolpe är känd som en av de mest nitiska "häxjägarna" från Skaraborg. Han höll flera stränga rannsakingar i Vartofta härad. Flera personer dömdes till döden efter att i förhör med Gabriel Leijonstolpe tvingats erkänna samröre med Djävulen. Enligt en sägen hade han dömt ett äkta par till döden för trolldom. Kvinnan föll ned framför honom, lade händerna på hans knä och bad om nåd men han vägrade ge någon som helst nåd. Efter den dagen blev Gabriel Leijonstolpe lam i båda benen. Kanske var det Gabriel och hustrun Regina Düben som sov under det vackra täcket. Häradshövdingen fick vid sin död, tillsammans med sin släkt, ett gravkor i Varnhems klosterkyrka.

En annan släkting Christina Catharina Unge gifte sig med Åke Leijonstolpe, född 1729, död 1804 och levde sedan på Stora Husgärdet. Christina Catharina Leijonstolpe, som hon kom att heta efter giftermälet, var dotter till prosten Jonas Unge (1681–1755) som tillbringade åren 1710–1714 i England och Holland. Det finns en möjlighet att Jonas Unge, som var gift med Emanuel Swedenborgs syster Catharina Swedenborg, köpt med sig det broderade täcket hem till Västergötland. Jonas Unge återkom till Sverige på grund av krig, prästvigdes och blev 1715 vice pastor i Varnhems socken.

Ytterligare en släkting är intressant, Anna-Maria Leijonstolpe (1763–1836). Hon var gift med en kadett på det svenska Ostindiska kompaniets skepp Adolf Fredrik. Kanske kom inspirationen från någon av hans resor till Kina. Bland andra senare tiders möjliga ägare finns Sophia Magdalena Leijonstolpe (1775–1849) som var gift med godsägaren Johan Fredrik Lundin, Hushagen och Fredrique Sophie Lundin (1809–1889), gift med en rådman i Falköping.

Täcket har genom åren aktats och vårdats ömt av familjen Leijonstolpes kvinnor. Längre visste kvinnorna i släkten vem eller vilka som broderat det, men efterhand föll dessa uppgifter i glömska.

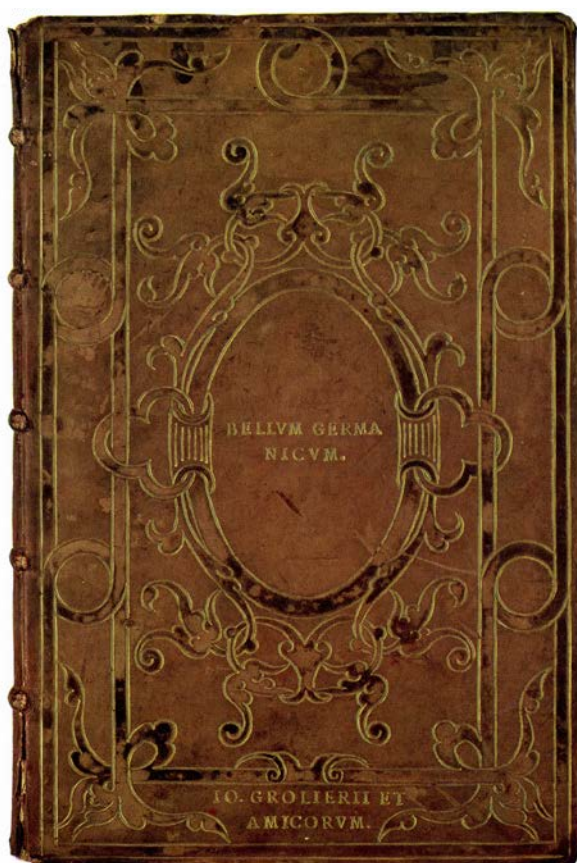
Ritwa Herjulfsson

Ett annorlunda exlibris

Ett exlibris eller bokägarmärke klistrar man på insidan av frampärmen på en bok för att ange vem som äger boken, detta i stället för att skriva sitt namn. Det kan vara en teckning, som reproducerats i offset eller boktryck, eller originalgrafik i form av kopparstick, etsning eller trägravyr. Teckningen kan vara heraldisk (ett släktvapen eller ett ordensvapen) eller vara ett motiv vilket som helst. Ofta får bildval och stilval harmoniera med ägarens smak och intresse och boksamlingens karaktär.

Benämningen kommer av att det på märket ofta förekommer texten *Ex libris*, följd av ägarens namn. *Ex libris* är latin och betyder "ur vederbörandes bibliotek". Ett annat exempel på text är "Sven Svenssons bok". Exlibriset kan ersättas av eller kompletteras med en stämpel i guld utanpå pärmen, ett så kallat superexlibris. I Sverige har, såvitt känt, omkring 13 000 personer ägt exlibris genom tiderna.

Det äldsta kända exlibriset vi känner till är från 1400 f. Kr. Föremålet är en ljusblå fajansplakett som hittades i Egypten och som en gång i tiden har tillhört farao Amenofis III:s bibliotek. Denna plakett var självklart inte inklistrad i någon bok, utan lades i kistan där papyrusrullarna förvarades – en identifikation som visade vem ägaren var. Plaketten finns idag på British Museum i London.

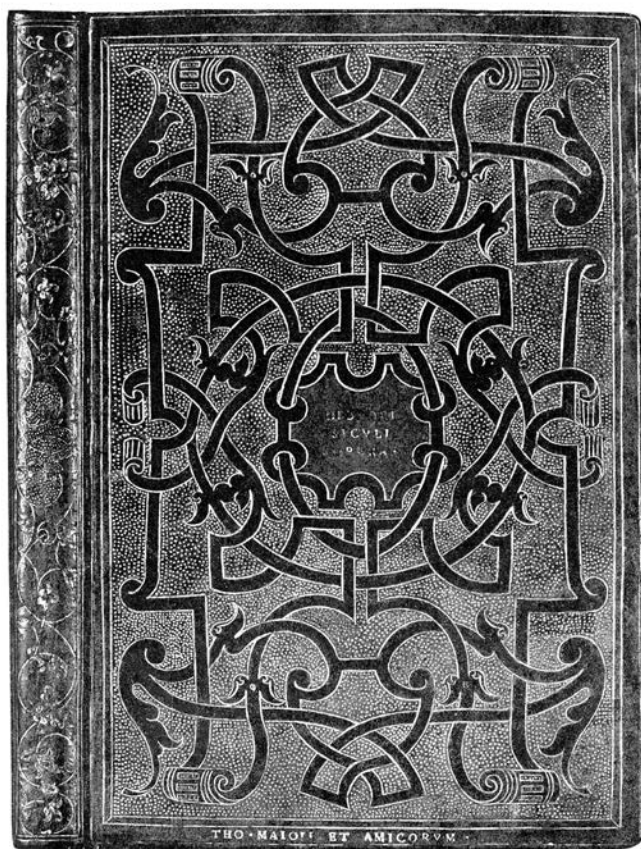

Ett helt annorlunda exlibris och identifiering är det som återfinns på bokband som en gång ägts av bibliofilen Jean Grolier. Han var en hög, fransk ämbetsman och boksamlare. Hans böcker kallas också Grolierband. Man känner cirka 500 band som tillhört honom. Alla med en smakfull och igenkännbar design och de tillhör bokbinderiets mest ryktbara och berömda bokband.

Grolier var född i Lyon 1479 och avled i Paris 1565. Hans boksamling skingrades 1675.

På sina böcker lät han prägla märkliga geometriska mönster. De var också stämplade *Io. Grolieri et Amicorum* (= tillhör Jean

Grolier och hans vänner). Med andra ord en generös boksamlare som också lånade ut sina böcker till bokläsande vänner.

En liknande devis återfinns även på en annan bibliofils böcker nämligen Thomas Mahieu (cirka 1515-1588). Liksom Grolier var Mahieu hög fransk ämbetsman och boksamlare. Han var för övrigt även nära vän med Grolier.

Han skapar en egen stil på sina bokband där dekoren är rikt slösande. Många av fälten är punkterade och även ryggarna blev ibland dekorerade. Stilen brukar kallas för venetiansk. Hans böcker bildar en egen bokbindarskola och men benämns oftast Mahieuband. Liksom för Grolierbanden får man betala åtskilligt även för dessa om de någon gång återfinns på en internationell bokauktion.

Liksom Grolier har Mahieu stämplat sina böcker *Tho. Maioli et amicorum* (= tillhör Thomas Mahieu och hans vänner). På bakkre pärmen lämnade han en viktig uppmaning till sina fiender *Inimici mei mihi non me mihi* vilket betyder Mina fiender kan beröva mig min egendom, men inte mig själv.

Man tror att hans bibliotek omfattade ungefär 120 böcker.

Exlibris kan som ovan beskrivits vara en text som knyter boken till ägaren. De är ovanliga men förekommer.

Uppgifterna över de båda bibliofilerna är i huvudsak hämtade ur Per-Erik Lindahls bok *Att samla böcker*, 1961, s. 51 ff.

Johnny Hagberg

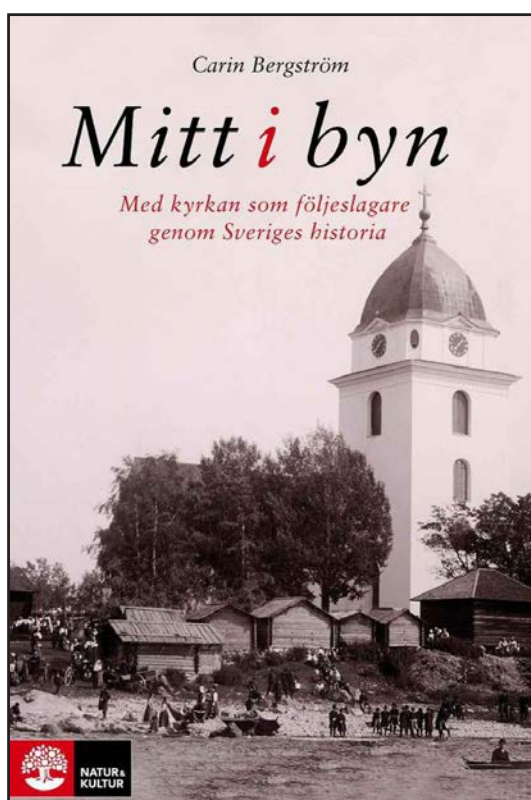

Antikvariat Tranan

Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Kyrkobyggnaden berättar Sveriges historia

Två nya böcker från Sockenkyrkonätverket

Bristande historiekunskaper, sekularisering och urbanisering präglade sedan länge Sverige när Svenska kyrkan upphörde att vara statskyrka år 2000. Det ser inte mycket annorlunda ut 16 år senare och många gamla sockenkyrkor nyttjas sällan. Men samtidigt finns eldsjälar som försöker påminna folk och politiker om vilken betydelse dessa byggnader haft i svensk historia, om alla de historier de kan berätta om de som levat och dött i detta land. Sockenkyrkonätverket är en sådan kraft, en samling av akademiker och lekmän som arbetat eller arbetar med det kyrkliga kulturarvet, eller enbart hyser ett starkt intresse för kyrkobyggnader. Årligen arrangeras seminariedagar på olika relevanta teman och genom välgjorda publikationer försöker man popularisera kunskapen om Sveriges kyrkor. Utan kunskap och intresse hos medborgarna försvinner på sikt incitamentet att bevara kyrkobyggnaderna i deras egenskap av historiska skatter. Det var Sockenkyrkonätverket som initierade den oväntat framgångsrika TV-serien "Kyrkornas hemligheter", som följdes av en vacker bok med samma titel, författad av några av landets ledande experter.

Nu har man med bistånd av Kungl. Vitterhetsakademien givit ut en föredömligt lättläst introduktion till kyrkans roll i den svenska historien och samhället. "Mitt i byn – Med kyrkan som följeslagare genom Sveriges historia" (Natur & kultur) är skriven av historikern Carin Bergström och gör skäl för sin titel såväl bildligen som bokstavligen. Boken kan lika väl läsas som en introduktion till utveckling och samhällsliv i Sverige under tusen år. Behändigt format och välvalda illustrationer förstärker upplevelsen. Läsaren behöver inte mycket förförståelse för att ta till sig innehållet. Konkreta fallstudier och exempel med människor av kött och blod gör framställningen levande, bitvis rentav underhållande. Från norr till söder och från väster till öster genomkorsas geografien. Vi möter klockare, helgon, reformatorer, brudar och brudgummar med flera. Det framgår exempelvis att det var skillnad på teori och praktik i ortodoxins

1600-tal vad avsåg kyrkotukt och att kyrkoherden inte alltid var det föredöme han borde. Kyrkobyggnaderna hamnar i en fyllig samhällshistorisk kontext som ledigt rör sig från lokalplanet till riksnivå och tillbaka. Boken börjar och slutar i Maglarp, vars nya kyrka revs 2007 efter många rättsliga turer och ledsagat av stor uppmärksamhet. "Får man riva en kyrka?" är den retoriska frågan som inleder boken, och avslutar den. Svaret får läsaren ge. "Kyrkorna är inte längre, som under tidigare århundraden en motor i samhällsutvecklingen, och socknen och sockenbegreppet är på väg att försvinna ur vårt medvetande. Men fortfarande står kyrkobyggnaderna som riktmärken i det svenska landskapet och berättar om det förflutna för dem som vill lyssna. Från norr till söder är sockenkyrkorna kulturbärare av vår lokala, regionala och nationella historia."

Boken förmedlar väl sitt budskap, kyrkobyggnaderna och livet i och kring dem har spelat en avgörande roll i svensk historia och har haft en större betydelse än folk i gemen tror för hur dagens samhälle ser ut. I dagarna har också en publikation med titeln "Kyrkan i landskapet" (red Ulf Sporrang) givits ut av Vitterhetsakademien. Den är en samling välskrivna artiklar som har sitt ursprung i ett av Sockenkyrkonätverkets seminarier. Här belyses bland annat det kungliga landskapet kring Dalby kyrka i Skåne, lokaliseringen av Smålands 1800-talskyrkor och den svunna prästgårdskulturen.

För mer information om Sockenkyrkonätverkets verksamhet rekommenderas ett besök på dess hemsida: <http://www.sockenkyrkonatverket.se>, där står också hur man kan bli medlem. Nätverkets programförklaring förtjänar att citeras in extenso:

1. Genom sockenkyrkorna kan vi i hela landet uppleva och få kunskap om det svenska samhället, tidigare generationer, deras världsbild och levnadsvillkor under tusen år.
2. Tillsammans bildar kyrkorna vårt största sammanhållna kulturarv. Eftersom de är de enda byggnader som haft generell lagskydd har vi ingen annan kategori som är så väl bevarad. Som kulturhistoriska minnesmärken ersätter kyrkorna det som helt eller delvis förlorats på andra områden.
3. Kyrkorna är våra äldsta byggnader. Ett tusental är från medeltiden och utgör en av våra viktigaste källor till kunskap om denna tid, och kyrkor från senare tid är genom sin historia och inredning ofta en länk dit.
4. I kyrkorna finns omistliga skönhetsvärlden och den största och värdefullaste samlingen av kulturhistoriska föremål och inredningar i landet. Medeltida konstruktioner och konstverk är bättre bevarade än i de flesta andra länder. Genom detta har vi ett internationellt ansvar för kyrkorna.
5. Känslan för heliga rum är densamma oavsett kulturell och religiös bakgrund. I en alltmer sekulariserad tid ökar behovet av platser att söka inre frid och kontakt med andra människor, levande och döda. Kyrkan är ett offentligt högtidsrum.
6. Varje kyrka är symbol för sin bygd. De är en del av det sociala kapital som behövs för att hela landet ska leva. För Svenska kyrkan är kyrkobyggnaderna också en del av den rikstäckande förkunnelsen.
7. Kyrkorna är byggda gemensamt, rör ett gemensamt förflutet, kan ge trygghet och gemenskap åt alla. Det är ett nationellt ansvar att bevara dem för framtida generationer. Kyrkobyggnadernas värde går inte att gradera. Det är inte den enskilda sockenkyrkan utan alla tillsammans som är ett omistligt kulturarv.

Robin Gullbrandsson

Reportage från Dagsnäs

Ett gammalt minne gör sig påmint, och som jag tror kan vara värt att referera. Det var högsommaren 1960, (juni eller juli). Jag var 20 år och hade en radio på min arbetsplats. Ungefär vid middagstid, en vardag, sändes ett högtintressant reportage från Dagsnäs slott. Ryttnästen Bertil Ekberg berättade med sin pregnanta röst om sina böcker, och andra personer som drabbats av boksamlandets märkliga åkomma.

Kanske finns detta bandat på Sveriges Radio och kan skrivas ut i lämpliga delar. Är det någon som är kunnig i detta och kan undersöka det?

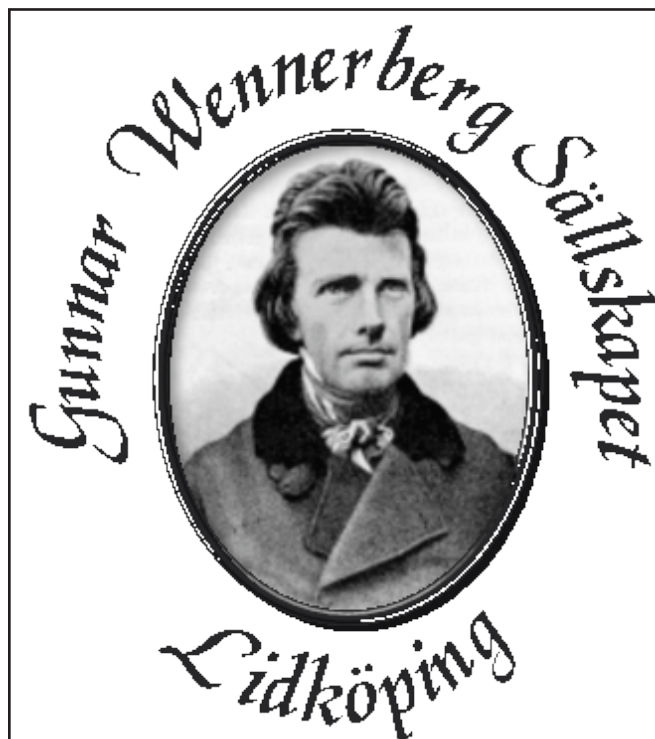
Kenneth Alfredsson

Minnespoststämpel från Skara i mars/april

Filatelistföreningen i Skara öppnar en utställning i Skara den 19 mars, och fram till den 17 april visas utställningen, med exponat av ungdomar från hela Sverige. En särskild minnespoststämpel används under denna tid, för dem som väljer att posta sina brev från Gamla biblioteket i Skara.

Stämpeln visar en avritning av Djäknestatyns huvud i Skara. Det var konstnären Wanja "Nones" Håkansson från Götene, som inför Skaras 1000-årsjubileum 1988 gjorde en staty i helfigur, av en skolelev (djäkne), med skolmössa.

Gunnar Wennerberg Sällskapet i Lidköping

I Lidköping, Gunnar Wennerbergs födelsestad, har ett Wennerbergsällskap bildats. Sällskapets ändamål är att främja kännedomen om Gunnar Wennerberg och hans musik och hans livsgärning.

- Sällskapet skall arbeta för att bredda kulturutbudet kring Gunnar Wennerberg och främja ett levande musik- och kulturliv med musik av Wennerberg samt att hugfästa Wennerbergs betydelse i samhället i övrigt.
- Sällskapet skall i övrigt värna om sång och musiktraditioner i Wennerbergs anda.
- Sällskapet skall arrangera konserter, musikaliska salonger eller andra kulturarrangemang och sammankomster för att uppfylla dessa mål.

På vår webbsida, www.wennerbergsallskapet.se, vill Gunnar Wennerberg Sällskapet i Lidköping presentera sig och sin verksamhet. Här kan du läsa om hur sällskapet bildades, lite fakta om Wennerberg, vilka som sitter i styrelsen och kontaktuppgifter till sällskapet.

Vi hoppas att du vill vara med och lyfta fram en person från Lidköping som blev ryktbar inte bara i Uppsala utan i hela landet. Vill du bli medlem i G W Sällskapet hittar du uppgifter om medlemskap på webbsidan. Medlemskap kostar 100:- och insättes på Sparbanken i Lidköping.

Clearingnr 8314-7 kontonr 3509974-6

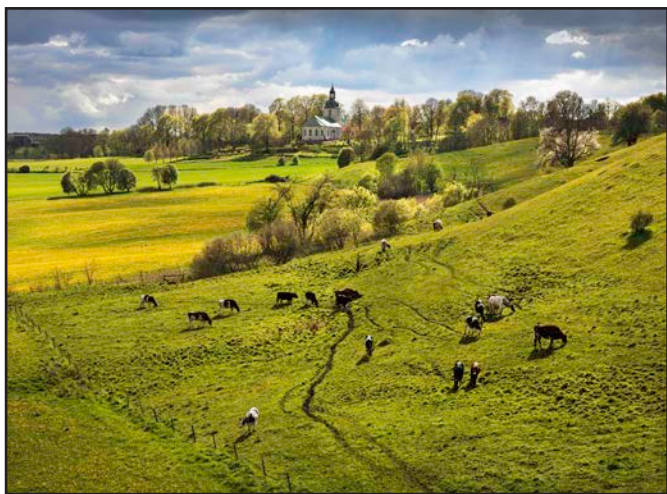
Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik
10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad
0501-14373, 0739-446013
Öppet fre 14-18.

Mulens marker räddas

genom köp av rätt mat

Odlingslandskapet när det är som vackrast. I bakgrunden Slöta kyrka. Foto: Tore Hagman.

Mulens marker och de naturliga slätterängarna har försvunnit i en hisnande takt under andra halvan av 1900-talet. Det har botanikern Åke Carlsson och naturfotografen Tore Hagman insett. 1987 gav de tillsammans med Gunnar Arnborg ut klassikern *Mulens marker*. 2011 – 2012 återvände de till samma marker och dokumenterade förändringarna. De är ofta mycket stora, i negativ riktning.

Bilderna av dessa förändringar av odlingslandskapet under 25 år har tidigare funnits att studera på nätet, men nu har duon samlat materialet i boken *Åter till Mulens marker*. Åke Carlsson står för texten och Tore Hagman för bilderna. Även nu medverkar Gunnar Arnborg, mest med poetiska hyllningar till odlingslandskapets skönhet.

Bonden en nyckelart

Professorn i kulturgeografi, Marie Stenseke, skriver om Mulens marker då, nu och i framtiden. Det är hon som slår fast att detta öppna odlingslandskap försvunnit i en drastisk takt under senare delen av 1900-talet. Hon pekar på värdet av ersättningar från EU och staten, men slår fast att bonden är en nyckelart när det gäller att rädda mulens marker och slätterängarna. Kanske främst bönderna på små gårdar.

Vi andra kan stödja verksamheten genom hembygdsföreningar och naturskyddsföreningar, men också genom att köpa mat från naturbetesmarkerna, det kostar nämligen att hålla landskapet öppet.

Motkrafter

I boken ses rader av jämförelser i ord och bild mellan hur det såg ut förr och i dag. Trots att bilderna är vackra är det ofta en dyster läsning, utvecklingen går ofta åt helt fel håll. Men mot slutet av boken kommer en rejäl avdelning av Motkrafter. Inte minst glädjande är att se unga barnfamiljer som satsar på att rädda, eller rentav återskapa de gamla markerna. Här kan många sitta och glädja sig åt att den egna bygden i alla fall får behålla en del naturbeten.

Och mot slutet kommer rader av goda skäl från Åke Carlsson till att vi skall välja mat från naturbetesmarker. Inte bara för att rädda områdena, det handlar om smaken på maten också. Detta senare kan ju vara ett extra skäl till att stödja arbetet med att bevara de öppna markerna genom att köpa mat därifrån.

Det är en mycket vacker bok, men framför allt är det en angelägen bok som visar att vi faktiskt själva kan bidra till att rädda de öppna landskap som vi alla älskar.

Hans Menzing

Åter till Mulens marker. Text: Åke Carlsson. Foto: Tore Hagman. Förlag: Eget. 230 sidor i stort format.

Medelplana kyrka

Medelplana, vars äldsta namn är "Medel Up I Landom", fick sin första stenkyrka omkring 1150. Kyrkans namn var Sankta Elins (Helenas) och Sankta Apolonias kyrka. De båda helgonens stentaltare från 1100-talet är bevarade. Likaså finns två helgonkällor med deras namn kvar. Medelplana kyrka ligger på Kinnekulle vid en gammal färdväg och var en berömd pilgrims- och offerkyrka.

Kyrkan visade sig till slut vara för liten för att rymma alla kyrkobesökarna. En ombyggnad skedde därför 1823–24 och kyrkan fick då sitt nuvarande utseende.

Av den ursprungliga kyrkobyggnaden kvarstår tornbyggnaden samt den kvarvarande medeltida västra och östra väggen. Kyrkan byggdes ut i norr och söder och orienterades också, ovanligt nog, i dessa väderstreck.

Posseska graven på kyrkogården, strax söder om kyrkan. En fristående gravkammare i form av ett grekiskt tempel. Dörren till gravkammaren är tillsluten med en större stenhäll och över denna en inskrift:

"Greve Nils Posse, Död 1818. Dess Grevinna Sara Margareta von Düben. Död 1814. Samt hovfröken Louice Posse. Död 1841. Egare till Hällekis."

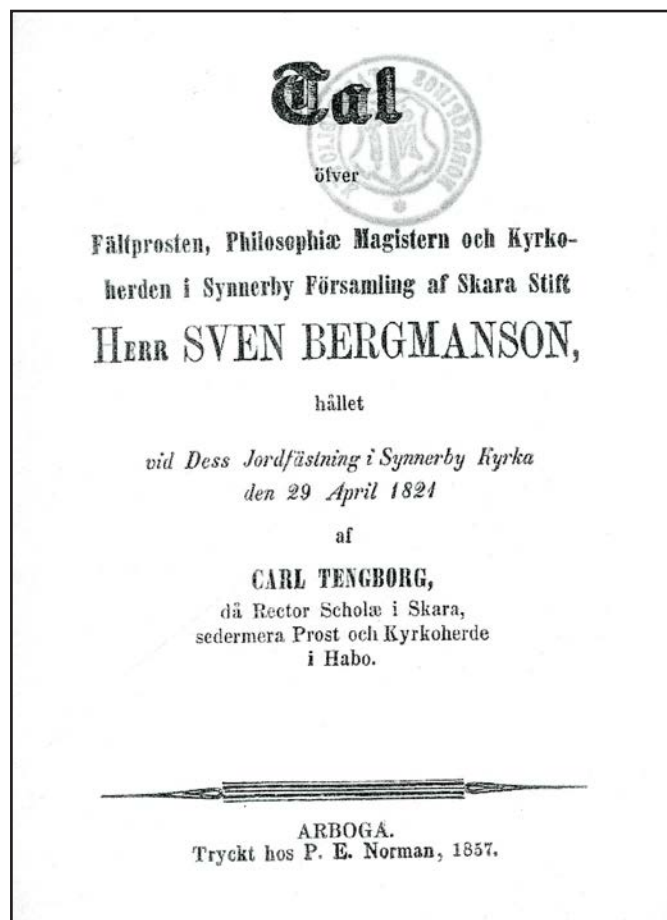
Greve Nils Posse dog 7 januari 1818 på Hellekis utan söner och slöt därmed den på Riddarhuset introducerade grevliga grenen av friherrliga ätten Posse af Säby på svärdssidan.

Greve Nils Posse till Hellekis. Föddes 24 april 1739 i Stockholm. Efter studier i Uppsala 1747 antogs hans som volontär vid faderns regemente, garnisonsregementet i Stralsund 1750. Fänrik där 1750 och vid kungliga livgardet 1757, sedermera löjtnant där 1763. Överstekammarherre och serafimerriddare 1787 och en av rikets herrar 1793. Tillförordnad riksmarskalk 1794. Tog avsked från överstekammarherretjänsten 1802, detta på grund av att han ansåg sig förbigången vid tillsättningen av riksmarskalksämberet.

Gift 12 november 1765 på Stockholms slott med hovfröken, friherrinnan Sara Margareta von Düben, döpt 15 juli 1742 i Stockholm. Hovfröken hos drottningen 1759. Statsfru 1778. Avsked med pension 1793. Död 1 mars 1814 på Hellekis.

Bengt O Nilsson

Griftetalet över fältprosten Bergmanson 1821

Fältprosten och kyrkoherden Sven Bergmanson i Synnerby avled den 5 april 1821 av "Oangifven sjukdom". Han var född den 15 januari 1766 och nämndemansson från Karstorp eller Korstorp i Broby. Den 23 november 1776 skrevs han in i apologistklassen vid Skara trivialskola med namnet Bergman. Sedan han gått igenom trivialskolan och gymnasiet, blev han student i Uppsala den 3 oktober 1788. Där avslutade han sina studier med att 12 juni 1795 presidera över en avhandling om Andra Korinthierbrevets tolfte kapitel, verserna 1-4, "Jag måste ytterligare berömma mig" etc. Respondent var prostsonen från Örslösa Gustaf Rydberg (1774-1834), några år senare organist och hovrättsnotarie i Jönköping. Prästvigd hade Bergmanson blivit redan 1791, till huspredikant i Stockholm hos infanterigeneralen Otto Jakob Zöge von Manteuffel (1718-1796). År 1796 förordnades han till bataljonspredikant "vid Lifregement[et]" och vistades med detta i Finland 1803-05. Utnämnd fältprost 1809 tillträdde han som kyrkoherde i Synnerby 1810. Året därpå gifte han sig med skräddardottern Dorothea Wilhelmina Mittag (1792-1875?). Äktenskapet välsignades med två döttrar och fyra söner.

Så långt Bergmansons biografi i sammandrag huvudsakligen enligt Warholms herdaminne. Anmärkas bör att Synnerby ministerialbok anger att Bergmanson avled den 21 april 1821. Emellertid, under arbetet med en biografisk matrikel över eleverna vid trivialskolan i Skara, påträffade jag i databasen Libris ett tal som dåvarande trivialskolerektorn, sedermera prosten i Habo Carl Tengborg (1781-1846), höll i Synnerby kyrka vid Bergmansons jordfästning den 29 april 1821. Det trycktes i Arboga 1857(!) "hos P. E. Norman" och omfattar tolv sidor. Eftersom det förefaller ha varit okänt för Warholm och andra som sysslat med biografier över präster i Skara stift, återges här dess biografiska del.

Prosten Bergmanson föddes i Broby af Källby Församling d.

15. Jan. 1766. Fadren, Nämndemannen Erik Andersson var i sin ort känd för förstånd, redlighet och fasthet; Modren, Maria Jansdotter, för ordning och drift i husets göromål. Deras långvariga äktenskap, som varade ännu 6 år sedan de firat sitt guldbröllop, var välsignadt med flere barn. Deras fromma önskningar bestämde en af sönerne till det andliga ståndet, och den vettgirighet och lätta fattningsgåfva, som utmärkte sonen Sven, stadgade deras val. Efter att hafva njutit någon tids enskildt undervisning i sällskap med Pastorns i Församlingen äldsta son¹ intogs han 1777 i Skara skola.

Saknade han än vid sitt inträde på vetenskapernas bana den tidigare utveckling, som någon gång vinnes i Samhällets mera odlade kretsar, så medförde han dock utur fadernehyddan andra fördelar, som beredde de hastiga framsteg, hvarigenom han snart öfverträffade de fleste af sina kamrater. En slappande veklighet hade icke förlamat hans kropp och själs krafter. Uppfostrad i tarflighet, omgifven ifrån barndomen af arbetsamma landtmän och vittne till de tunga mödor, som åtfölja deras yrke, hade han lärt att älska arbete, att icke frukta för mödan. Han visste, att han för sin framtida fortkomst icke hade att påräkna andra befodringsmedel än egen skicklighet och kunskaper, och han egnade sig derföre till dessas förvärfvande med en flit, som tillvann honom hans lärares uppmärksamhet och synnerliga välvilja.

Af enskildta handledare under hans första läroår i Skara var nuvarande Kyrkoherden i Bellefors Abr. Lindblad² af salig Fältprosten med särdeles aktning och erkänsla ihågkommen. Bland de offentliga kände han en gränslös förbindelse till den oförgätlige Morell³ och den outtröttlige Hernquist⁴. Den förre hade han att tacka för sina studiers grundläggning; den senare för deras lifliga fullföljande. Följd af den förre med en faders vaksamma öga, antogs han af den senare i dess hus såsom Informator i 2:ne år för dess Pensionairer⁵.

De fasta band af tacksamhet och kärlek, hos en dygdig yngling för förtjente lärare, äfvensom af fadersömhet och välvilja hos rättsinnige lärare mot en hoppfull och dygdig yngling, hvilka drogo den unge Bergmansons hjerta så nära till dessa hans äldrige ledare och vänner, knötos ännu närmare tillsamman genom deras gemensamma kärlek för musiken, en konst, som Prosten Bergmanson med skicklighet utöfvade och som ännu under hans sista sjukdom belönade hans känsliga hjerta med några stunder af vederqwickande njutning. Under alla förändringar af vistelseort och öden upphörde aldrig den innerliga tillgifvenhet han för dessa sin ungdoms ledare och välgörare hyste, och så länge de lefde, underhöll han med begge en förtrolig brefvexling.

Försedd med vacker testimonium reste han år 1788 till Upsala akademi der han med något understöd af föräldrarne, men förnämligast af sin egen flits sammansparade penningar uppehöll sig 2:ne terminer. Huru gerna hade han icke önskat att ostört få i visdomens källa släcka sin törst efter sannning och ljus, och ännu längre utan afbrott begagna de ypperliga tillfällen till ökandet af sitt kunskapsförråd, som detta berömda lärosäte erbjöd åt hans lifliga forskningsbegär, men meddellöshet tvingade honom att lemna akademien under ganska osäkra utsigter att någonsin dit återkomma.

Han måste nu åt andras undervisning egna den tid, som var honom så dyrbar till utvidgande af egna insigter. Efter 3:ne års frånvaro, hvarunder han år 1791 blifvit till det heliga predikömbetet invigd, yppades ändtligen för honom 1792 tillfälle att ånyo besöka akademien, der han efter aflagde berömliga lärdomprof 1794 blef Philosophiæ Magister. Sedan han följande året med lärdom författat och med heder försvarat en philologisk

dissertation, begaf han sig till Stockholm, der han före den senare resan till akademien redan någon tid dels såsom Informator, dels såsom Huspredikant, hos General-löjtnanten Zöge von Manteuffel hade vistats. Här återtog han nu de afbrutna presterliga göromålen och hans föresats var att der söka en stadig plats.

Denna kunde endast hans fordne lärare, Professof Hernquist och Rector Morell genom sina önsknings att se sin fordna lärjung, nu utbildad, förflyttade inom deras verkningskrets, förmå honom att rubba. På deras råd emottog han år 1796 Amanuenssysslan vid Skara Domkapitel. Ehuru angenäm han fann sin ställning i Skara bland vördade fäder och förtroliga vänner, drog likväl en öfvervåldigande böjelse honom tillbaka till Stockholm. Efter 4 månaders tjenstgöring, under hvilken tid han med vitsord om berömlig lärdom undergått Pastorexamen, ditreste han, i nåder utnämnd till ordinarie Bat.-predikant vid Lifregementets värfvade Infanteri och nästan på samma gång kallad till Pastorsadjunkt vid Hedvig Eleonoræ Församling, för att inträda i denna dubbla tjenstgöring.

Denna, som varit tillräcklig för hvar och en annans sysselsättning, var det icke för hans verksamhet. Ännu fortsatte han i 5 år enskildt undervisning. Hans skicklighet i denna väg var så erkänd, att han ständigt af föräldrar anlätades att emottaga deras barn. Också lysa nu åtskilliga af hans disciplar i Rikets högre embeten. År 1801, då han tillträdde Pastorssysslan vid ofvannämnde Regemente, hvartill han året förut i nåder blifvit utnämnd, rycktes han ifrån sina trägna göromål för att såsom ensam prest åtfölja den från Stockholm utgående eskadern af arméens flotta. Återkommen från denna expedition egnade han sig med sin vanliga drift och lif till vården af sin Församling. Här uträttade han genom en klok blandning af ömma och allvarsamma föreställningar det, som makligheten knappt trott möjligt. *Han inrättade en soldatbarnskola, öfver hvilken han genom sina dagliga besök och uppmuntringar troget vakade.* Han satte fattiganstalterne i förbättrade skick. Till en del blef denna hans verksamhet afbruten genom Regementets förläggande till Finland. Hösten 1803 följde han Regementet till Borgo, och vid Jultiden 1805 återkom han med detsamma till Stockholm, sedan fartyget, på hvilket han var om bord, lupit fara att innefrysas, men genom hans beslutsamhet blifvit räddadt.

Han hade nu hunnit de år, att han borde vara omtänkt att förskaffa sig en mera lugn och stadig verkningskrets. Han anmälde sig derföre tid efter annan såsom sökande till pastorater; men här förestodo hans starka rättskänsla och ömtålighet hårda stötar. Tillbakaträngd af honom i förtjenster underlägsne medsökandes antingen hemliga anläggningar eller blidare lycka, sökte han i 5 år förgäves, till dess han ändtligen år 1809 i det sista kabinett, som af för detta Konung Gustaf Adolf hölls⁶, utnämndes till Pastor i denna Församling, hvilken han följande året tillträdde.

Hans lynne och helsa voro nu icke de samma som fordom. Med sin vanliga drift angrep han detta oaktadt sitt Kyrkoherde-embetes mångartade göromål. Hans ordningslif och nit behöfva visserligen icke på detta rum midt ibland det folk, för hvars ledning till vishet och dygd han offrat helsa och krafter, ett vittnesbörd av mig, eller främmande loford. Oaktadt hans förtjenster i denna väg äro allmänt kände, ären J, hans fordne åhörare, i detta afseende på en gång hans behörigaste domare och säkraste vittnen. Huru han förrättat en Evangelisk Predikares verk, derom må J vittna, J alle, som hört hans med andans och kraftens bevisning väpnade våltalighet än krossa med Lagens hammare det hårda samvetet och köttsliga säkerheten, än med Evangelii tröstande nådelöften uppräta det blödiga sinnet och den ångerfulla svagheten.

Med hvad nit han utsatt Guds ords heliga säd och sökt att i det spåda hjertats villiga och bördiga jordmån inplanta frön till dygder, som mogna för himmelen; derom vittna du ungdom, som af honom undervisad och beredd till Herrans högvärdiga Nattvard,

leddes af hans hand fram till Försoningens altare. Om hans drift som embetsman och nit för ordning vittna kyrkans handlingar. Fasthet och ärlighet voro grunddragen i hans karakter; hvad han med sitt ljusa förstånd och skarpa omdöme efter mogen pröfning hade antagit såsom rätt och sant, derifrån vek han aldrig, och fruktade icke att när och hvar som heldst yttra sin öfvertygelse.

Hatare aflätsinnighet i allt, hade han ifrån sin ungdom vinnlagt sig om förvärfvande af grundlig lärdom och huru litet han under sin mannaålders mångartade göromål försummat att underhålla och rikta sina kunskaper, derpå aflade han ett offentligt bevis såsom opponens vid det år 1816 hållna prestmöte.

År 1811 trädde han i äktenskap med en honom värdig maka, Wilhelmina Dorothea Mittag. Frukten af denna lyckliga förening äro 4 söner och 2 döttrar, af hvilka den ena dottren föddes 10 dagar efter fadrens bortgång. Betrakta honom i sitt förhållande som man och fader! Den på inbördes aktning grundade kärlek, den fasta trohet, den innerliga tillgifvenhet, som förband dessa värdiga makar, och den sorgfälliga noggrannhet, hvarmed de täflade att emot hvarandra uppfylla sina förbindelser, gjorde deras hus till nöjets bostad. Huru har han uppfyllt sina skyldigheter såsom far? Se hans barn! andra bevis behöfvas icke.

Men han är icke mer. Mödor och arbeten hade för längre tid sedan brutit hans helsa. Deras fortsättning påskyndade dess förstöring och döden slutade hans verksamma och nyttiga lif d. 5 dennes kl. half till 12 eft. m., i en ålder af 55 år, 2 månader och 20 dagar.

Borttryckt i den kraftfulla åldrens dagar ur en af sorg dignande makas armar, från värnlösa barn, sörjande vänner och den hjord, som nu saknar hans trogna ledning, väcker hans bortgång kärlekens och saknadens tårar. Må de rinna dessa tårar! De äro den upprörda känslans utbrott; de äro ömhetens och tacksamhetens offer, lika hedrande för den aflidnes dygder, som lindrande för de kvarlevandes hjertan. Må deras stilla flod gjuta en läkande balsam i de sår, som ömmast svida af slaget. Må de älskade föremål för vår aflidne broders ömhet, som han kvarlemnadt i sorgen, med lugnade hjertan och hoppets förtröstansfulla blickar skåda upp till det saliga land, der de skola återse sin förlorade make och fader, och inga tidens omvexlingar skola rycka honom ur deras famn!

Efter talet följer en "TACKSÄGELSE" om 1½ sida. Den var författad och lästes upp i Synnerby kyrka av Bergmansons sväger, prosten i Kyrkefalla Per Friman (1770-1850). Han avrundade sitt tack med strofen:

Så far i frid, du fridens man!
Farväl du trogne Jonathan.
Gack i din Herras glädje in
Och lönen för din möda finn.

Naturligtvis undrar vi varför det dröjde 36 år innan Tengborgs tal trycktes. Och i Arboga! En förklaring måste kopplas till en av Bergmansons fyra söner, läkaren Wilhelm Mauritz Bergmanson (1813-1874), som år 1841 tillträdde tjänsten som stadsläkare i Arboga, där han stannade livet ut. Rimligtvis var det han som någon gång före 1857 fått tillgång till det tengborgska manuset och lämnat det att tryckas till den i Arboga tämligen tillfällige boktryckaren Per Elias Norman (ca 1793-1864). Denne var förresten en av allt att döma misslyckad yrkesman, som enligt Lundstedts "Sveriges periodiska litteratur" startade bortåt ett dussin kortlivade tidningar, inte bara i Arboga utan också i Eskilstuna, Karlstad, Kristinehamn, Norrtälje, Pite och Stockholm.

Fältprostens yngste son Gustaf Ulrik Bergmanson (1818-1882) slutade sina dagar i Sundsvall som häradshövding. Han hade låtit trycka sina "UNGDOMS-FANTASIER" i Skara 1839. Därur citeras som lämplig avslutning den första strofen av den första dikten "På min Faders Graf":

Se den gräsbewexta kullen
Och den gråa sten;
Under dem i mörka mullen
Bo min faders ben.
Ostörd hvila der de njuta;
Grafven skall för evigt sluta
Stofet i sin famn.

1. Troligen Johan Magnus Elfstedt (1770-1813), son till prosten Johan Elfstedt (1733-1789) i Källby.
2. Abraham Lindblad (1759-1841) avled som prost i Bellefors.
3. Per Albert Morell (1739-1810) var rektor vid trivialskolan och mycket musikalisk. Ett "äreminne" över honom hänger i Skara domkyrkas norra ingång.
4. Professor Peter Hernquist (1726-1808), lektor vid gymnasiet och skapare av Veterinärskolan i Skara.
5. Bergmanson är tidigare inte känd som informator hos Hernquist.
6. I februari 1809?

Appendix

I Inrikes Tidningar 18/7 1797 är på första sidan införd en notis om fältprosten Bergmansons föräldrars guldbröllopsdag:

Lidköping och Källby, den 24 Junii.

I dag firade Nämndemannen på Hemmanet Korstorp af Broby Socken i denna Församling Eric Andersson, efter 50 års sammanlefnad med sin k. Hustru Maria Johansdotter, sit Guld-Bröllop, hwarwid woro närvarande Söner och Döttrar, med Mågar och Sonehustrur, samt deras Barn til et antal af 36 personer, jämte flere af Församlingens Ståndspersoner. Acten börjades med Psalmen N:o 95, hwarefter af Församlingens Pastor hölls et til ämnet lämpadt Tal öfver Patriarken Jacobs ord 1 Mos. Bok 32:9 och 10 v., och slöts med Bön och Wälsignelse, samt afsjungande af Psalmen N:o 297:6 och följande vers. – Hwarefter under Skålars drickande Sällskapet hederligen undfågnades.

Därtill fogas, att kyrkoherden i Källby och Broby vid denna tid hette Erland Gjörthberg (1745-1798): en from och beskedlig man, fattig men munter och glad. Vidare att nämndemansmorän Maria avled 1805, 78 år, och nämndemannen Erik Andersson 1806, 81 år gammal.

Pelle Räf

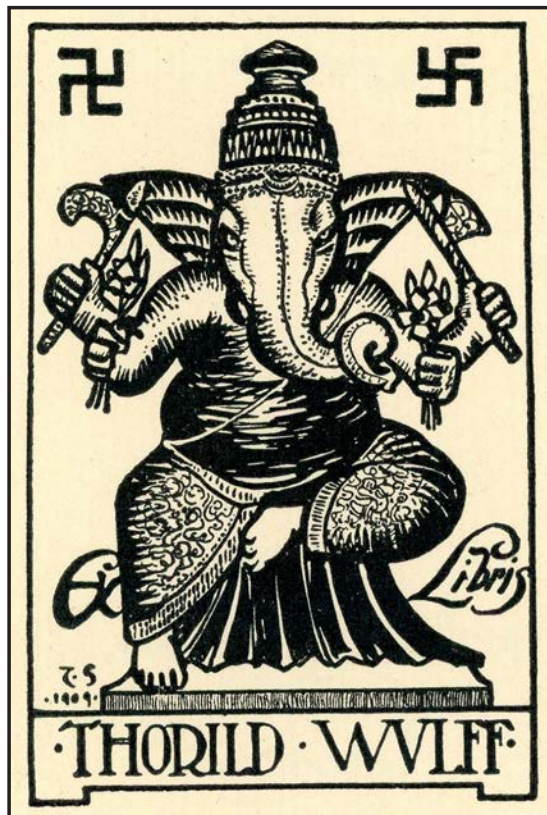

Riddarens Antikhandel
Säljer Köper Värderar Böcker Antikviteter
www.antikvariatriiddaren.se

Mariestadsvägen 2
540 16 TIMMERSDALA
Hemadress: Katörp 4
Mats Bergström
Bokhandlare
kakelmats@telia.com

0706 747574 0511-81248
Öppet: mån-lörd

Exlibris för Thorild Wulff

Thorild Wulff var född 1877 i Göteborg och avled 1917 på Grönland. Han botanist och forskningsresande där han speciellt ägnade sig åt växtlivet i polartrakterna, men reste också till Indien och i Fjärran Östern, där han samlade föremål för svenska museer.

Wulff blev student i Göteborg och studerade naturvetenskap i Lund 1894. Med botanik som huvudämne blev han fil kand 1897. Året efter publicerade han sitt första vetenskapliga arbete, en växtanatometisk undersökning. Han blev licentiat 1901 och disputerade för doktorsgraden 1902 – vid 25 års ålder. Han var docent i botanik vid Stockholms Högskola 1909–1913.

Åren 1902–1903 gjorde Wulff vad som har kallats "en botanisk forskningsresa genom Främre Indien", 1911 till Island och 1912-1914 till Kina, Japan och Indonesien. 1916-1917 deltog han i en forskningsresa till Grönland där han avlider av näringsbrist. Wulffs dagbok från denna hans sista resa har utgivits efter hans död liksom det vetenskapliga material han samlade.

Hans mycket speciella exlibris är tecknat 1909 av Torsten Schonberg.

Johnny Hagberg

Mimers brunn
Arkivologi Etnologi & Historia i Västra Götaland
Årgång 2 2008 Nummer 1

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Skaffa en egen prenumeration på **Mimers brunn - arkeologi etnologi & historia i Västra Götaland**

Helårsprenumeration 250:- (6 nr)
Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286
texta namn och adress. För info: vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

Kaflås

von Essens stamgods

Kaflås slott är numera byggnadsminne och en storslagen representant för rokokotidens herrgårdsarkitektur. Sedan 1723 har godset gått i arv inom friherrliga ätten von Essen.

Foto: Fredrik Styrfält.

Den ståtliga huvudbyggnaden på Kaflås ligger vid ån Ösan i Tidaholms kommun i Västergötland. Godset har tillhört släkten von Essen sedan 1723 utan att ha varit fideikommiss. Slottsbyggnaden uppfördes omkring 1750–1770 och är en tidstypisk rokokoköanläggning, men byggd i större skala med tre våningar och elva fönsteraxlar på huvudfasaden. Kanske är det därför som Kaflås benämns slott och inte herrgård.

Från salsbyggnad till stamgods

Ägarlängden går tillbaka till 1390-talet med ätter som Natt och Dag, Sparre och Brahe. De flesta ägarna kom inte att bo på Kaflås och den förste som med säkerhet bosatte sig där var Gustaf Hård af Segerstad. Denne var hovstallmästare, en skicklig ryttare och känd för eftervärlden som Karl XII:s ridlärare. Han inköpte Kaflås 1696 av Nils Brahe som var arvtogare till ett enormt gods innehav från både farbrodern Per Brahe d.y. och svärfadern Carl Gustaf Wrangel. Nils ärvde dessvärre även deras skulder till staten efter reduktionen och tvingades sälja det mesta av arvet, däribland Kaflås. Den nye ägaren Gustaf Hård lät vid sitt övertagande inte nöja sig med den äldre manbyggnaden av sten utan uppförde en ny »salsbyggnad» av timmer under spåntak. Timmerbyggnaden finns inte kvar i dag men väl stenbyggnaden nere vid ån. Gustaf Hård bekostade också en ombyggnad av Hömbys medeltida kyrka i närheten, som sedan blev hans sista vilorum. År 1723 såldes Kaflås av sterbhuset efter Gustaf Hård till friherre Hans Henrik von Essen som därmed lade grunden för von Essens obrutna ägandeskap. I köpet ingick en del av Gustaf Hårds inventarier som till exempel ett konstgjort älg-huvud och enstaka tavlor, föremål som än i dag finns kvar på Kaflås.

Kaflås går i arv

Hans Henrik von Essen var ogift och bodde på Kaflås med sin syster Anne Margrete, varför arvet fördes vidare till brorsonen kammarherren Fredrik Ulrik von Essen d.ä. Han var en man med politiska ambitioner inom mösspartiet och även en framstående industriföretagare som bland annat anlade ett alunbruk på Kaflås. Fredrik Ulrik von Essens idé att uppföra en ny mangårdsbyggnad sammanföll med hans framgångar och var samtidigt ett typiskt drag under rokokotiden. Vem som var arkitekt har inte säkert kunnat fastställas då ritningen, som ännu finns kvar, är osignerad. Fredrik Ulrik von Essen d.ä. med hustru Anna Charlotta Kruuse af Verchou är stamfäder för alla von Essen av den friherrliga ätten nr 158. Kaflås kan därmed ses som von Essens stamgods.

I dag har ägandet gått över till nionde generationen. Carl Fredrik »Calle» von Essen, utbildad agronom, bor med sin hustru Andrea och två söner på Kaflås slott. De flyttade in 2012 och har av praktiska skäl valt att bo i rummen på bottenvåningen.

– Vi har inte helt bott in oss än, men just nu passar det bäst att bo på nedervåningen, förklarar Calle von Essen och visar på de grindar som skyddar barnen från uppradade vapen på väggarna och från att ramla i trapporna.

– Skogsbruk och växtodling är det vi lever av i huvudsak, fortsätter han. En mindre del utgörs av fastigheter och jakt, men vi har ingen djurhållning kvar utan var tidigare med att förutse olönsamheten med mjölkkor.

Rent juridiskt sköts verksamheten av Kaflås AB med endast två heltidsanställda, förutom mig själv, och två deltidsanställda. Pappa Fredrik von Essen är fortfarande delägare i bolaget.

– Jag växte inte upp på Kafilås utan flyttade in på 1980-talet, berättar Fredrik von Essen. Jag kom sedan att bo där i 30 år. Vi föräldrar bodde på övervåningen, medan barnen bodde på bottenvåningen.

I dag har han flyttat till Stockholm men har kvar ett mindre sommarboende på ägorna.

Hästar, tåg och växthus

Kafilås har fått uppleva många förändringar under generationernas gång. På 1830-talet upprättade generalen Fredrik Ulrik von Essen d.y. regementsexpedition, stuteri och ridskola för unga officerare där. Generalens yngste son, excellensen Fredrik von Essen, som gift sig med en av landets rikaste arvtagerskor, grevinnan Aurore Brahe, förde stora egendomar och pengar till släkten. För Kafilås del uppfördes ett modernt mejeri med ångmaskindrift, ladugård och stall uppförda i granit samt ett sågverk. Pengar satsades även i järnvägen Hjo-Stenstorp, där Kafilås försågs med egen järnvägsstation, och i tändsticksfabriken Vulcan i Tidaholm. På sin 70-årsdag år 1900 avsatte excellensen dessutom medel för en släktfond som sedan dess har förvalts av Riddarhuset.

Av excellensens tre söner var det översten Carl von Essen som ärvde Kafilås, medan bröderna ärvde Skokloster respektive Rydboholm. Carl var gift med Ruth Wallenberg och kunde lägga ytterligare stora ekonomiska resurser på att renovera slottet på 1920-talet. Bland annat försågs huset med centralvärme och elektricitet från eget elkraftverk. De unika vägguttagen, troligen tillverkade för likström, som då installerades är fortfarande i funktion. Den senaste stora renoveringen genomfördes på 1970-talet.

Dagens ägare konstaterar att det är ett evighetsprojekt att underhålla ett hus som Kafilås. Just nu pågår renovering av fönster och det finns många, 76 stycken närmare bestämt.

– Som en sidoverksamhet säljer vi numera växthus. Min hustru och jag skulle köpa ett växthus för ett par år sedan men köpte i stället hela verksamheten från de åldrande ägarna, berättar Calle von Essen.

Företaget går nu under namnet Hortum växthus AB och vänder sig till små proffs och seriösa hobbyodlare. Tillverkningen sker utomlands medan lagret ligger i gamla ladugården på Kafilås.

Kanske kan detta bidra till att få ekonomin att blomstra många generationer framöver för von Essens på Kafilås.

Fredrik Styrfält

riddarhusintendent med fil.kand., i konst- och arkitekturhistoria

Artikeln har varit införd i Arte et Marte. Meddelanden från Riddarhuset 2/15 och återges här med författarens medgivande.

ANTIKVARIAT
LECTURA
TORPA CENTRUM
JÖNKÖPING

Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER
Måndag – Fredag 13.00 – 18.00
Lördag 10.00 – 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Röhsska museet

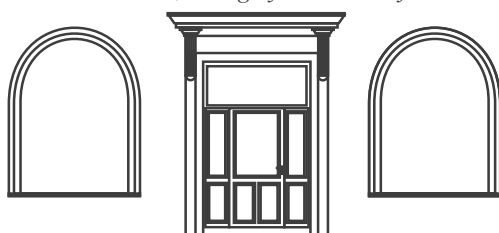
I samband med ett forskningsprojekt kring Röhsska museets samlingar och historia kom en kulturhistorisk bildskatt i dagen. Hundratals fotografier som speglar ett svunnet Kina, tagna av göteborgaren Thorild Wulff vid 1900-talets början, hade legat bortglömda i ett arkiv på Göteborgs universitetsbibliotek.

Motivvalen är oväntade och blandar den europeiska drömmen om Kina med verklighetens kaos och sönderfall.

Thorild Wulff (1877–1917) har beskrivits som en komplicerad och splittrad karaktär, en bohem och vetenskapsman, en äventyrare och konstnärssjäl i en och samma person. Fotografierna bekräftar det.

Fotoboken: "Mitt namn är Wu-Lu-Fu, Thorild Wulffs bilder från Kina 1912–1913", presenteras på Röhsska museet tisdag den 29 mars, klockan 17.00 av författaren fil dr Ritwa Herjulfsson och formgivaren Andreas Kittel.

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

**ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETSBREV**

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rebnstroem@svaf.se

ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrebnstroem.se

Årsmöte på Villa Elfhög* i Trollhättan

Trollhättan fyller i år 100 år. Föreningen för Västgötalitteratur har därför valt att lägga sitt årsmöte i den jubilerande staden! Årsmötet hålls på Villa Elfhög i Trollhättan **lördagen den 23 april** enligt följande program:

15.00 Årsmöte och korande av Årets västgotabok. Därefter berättar Allan Johansson om **Trollhättans rika historia**
16.30 Kaffe och smörgås. Avslutning

Anmälan är obligatorisk, med tanke på kaffet. Anmälan sker via email: sven-olof.ask@tele2.se eller per telefon 070-74 26 518, senast den 20 april

*Privatbostad uppförd 1878 – 1880 efter ritningar av arkitekt Adrian Crispin Peterson som även ritat det första tingshuset i Trollhättan. Stilen är stramt symmetrisk med drag från äldre byggnadsstilar, vilket är typiskt för mer påkostade byggnader från senare delen av 1800-talet.

Ägare till Villa Elfhög var brukspatron Antenor Nydqvist som tillsammans med Carl-Olof Holm och John Magnus Lidström etablerade NOHAB, då en av Sveriges största mekaniska industrier med tillverkning av bland annat vattenturbiner och lok. Villans läge vid älven och järnvägen tilltalade ingenjör Nydqvist. Byggnaden var också modern för sin tid och var bland de första i Sverige som utrustades med centralvärme. 1981 förvärvades fastigheten av Trollhättans stad.

Styrelsen

-O-O-O-O-O-O-O-O-

Bokauktion 2 april

Årets första bokauktion hålls **lördagen den 2 april** i **Stora Levene**, strax utanför Vara. Lokal är församlingshemmet, beläget på Storgatan 44, dvs genomfartsgatan i Stora Levene. **Start kl 9.30. Fastprissförsäljning från kl. 8.30.**

Bland godbitarna på auktionen nämner vi Manfred Flyckts/Ada Damms sällsynta stora verk **Sjuhäradsbygden**. Därtill inbundet i ett vackert halvfranskt band.

Vidare finns C. F. Bergmans **Oeconomisk Beskrifning öfver Wadsbo Härad Uti Westergöthland...**, 1759 med 2 graverade plancher och en graverad karta över Wadsbo härad liksom Cederbourgs **En kort beskrifning öfver den wid västra hafvet belägna, wäl bekanta och mycket berömliga sjö-handel- och stapul-staden Göteborg...**, 1739, (8), 231, (5) s. Mycket vackert samtida hfrbd.

Vidare hittar vi C J Ljungströms **Kinneferdings och Kållands Härader samt Staden Lidköping** liksom Åhs och Vedens Härader Samt Staden Borås.

Gunnar Falkås debutroman **Dödens dal** från 1929, som endast lär finnas i ca 20 ex., återfinns också på auktionen. Enligt traditionen skall upplagan ha grävs ner och endast ett fåtal räddats när det blev "reven" efter romanen.

Ytterligare en sällsynt bok är **Göteborgs Mysterier I-II**. Romantiserad skildring ur Göteborgslivet från början af detta århundrade (1895) här sammanbunden med **Göteborgs Hemligheter**. Romantiserad skildring ur Göteborgslivet af Zoé 1891.

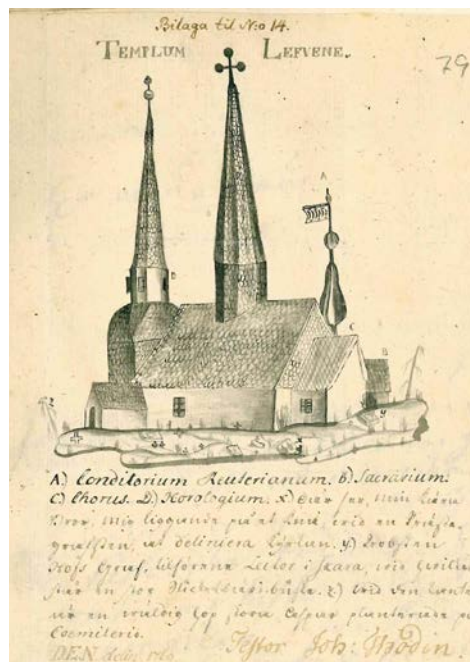
Om man är intresserad av matsedlar kan kanske en **handkolorerad matsedel** vid direktören Moritz Fraenkels 60-årsdag 1906 vara av intresse? MF var född 1846 i Tyskland och inflyttade till Göteborg 1876. Han var dir. för Moritz Fraenkel & Co i Göteborg och avled 1910.

Är man road av kartor kanske följande **kolorerade kartor** kan vara av intresse:

Charta öfver Bjärcka Bys samt hemmanet Lilla Brestorp Skog uti Skaraborgs Län Gudhems Härad och Bjärckas Sockn. Upprättad År 1794 af Joh. A. Rådberg.

Charta öfver TreSoldate Bostället uti Skaraborgs Län, Gudhems Härad och Bjärcka Sockn. Upprättad 1779.

Geographisk Charta Öfver Mårby Och Hångers socknar Uti Gudhems Härad af Skaraborgs Lähn. Författad år 1706 af Ordinarie Landtmätaren Mårten Bosell, Afritad i Kongl. Gen. Landtmäteri Contoret År 1816 af Birg. Blomenberg.

Stora Levene kyrka - teckning från 1770-talet i Knösiska samlingen Stifts- och landsbiblioteket, Skara.